

EURIPIDES *BACCHAE*

DIONYSOS	(proloog)
Gekomen ben ik, zoon van Zeus, naar dit Thebaanse land,	1
Dionysos, die eens baarde de dochter van Kadmos,	2
Semele, verlost door bliksemvuur.	3
Nu heb ik, een god, een menselijke gedaante aangenomen	4
en ben hier bij Dirkes stromen en Ismenos' water gearriveerd.	5
Ik zie het gedenkteken voor mijn door de bliksem getroffen moeder	6
hier vlakbij: de ruines van het paleis,	7
die nog smeulen met de gloed van Zeus' vuur,	8
onsterfelijk bewijs van Hera's hybris jegens mijn moeder.	9
Ik prijs Kadmos, die dit terrein onbetreedbaar	10
heeft verklaard, een heiligdom voor zijn dochter. En met	11
het druivenrijke groen van de wijnstok heb ik het omhuld.	12
Vertrokken ben ik uit de goudgele velden van de Lydiërs	13
en Phrygiërs; ik reisde door de zongeblikerde hoogvlakten der Perzen,	14
langs Baktrië's steden, door het kille land	15
der Meden, door welvarend Arabië	16
en door heel Azië, dat aan de zilte zee	17
ligt, met fraaiommuurde steden vol met	18
Grieken en barbaren, die daar door elkaar wonen.	19
Deze stad hier is de eerste die ik in Griekenland aandoe,	20
nu ik Azië aan het dansen heb gebracht en daar mijn mysteriën	21
hebben ingesteld, zodat de stervelingen mijn goddelijke status zouden erkennen.	22
Thebe heb ik hier als eerste stad van Griekenland	23
mijn jubelschrei geleerd: 's mensen huid bekleedde ik met een hertevél	24
en in de hand ik gaf hun een thyrsos, dat klimopwápen.	25
Want de zusters van mijn moeder (die dat het minst van al hadden moeten doen)	26
hielden vol te beweren dat ik, Dionysos, geen zoon van Zeus was,	27
maar dat Semele na het bed te hebben gedeeld met een sterveling	28
het gevolg van haar misstap op Zeus had afgewenteld –	29
een slim bedenkseel van Kadmos. Dáárom is het dat Zeus haar	30
heeft gedood, zo verklaren zij luid: omdat zij loog over haar affaire.	31
En dat nu is de reden waarom ik deze zelfde vrouwen hun huis heb uitgejaagd	32
in extase. Zij verblijven nu in de bergen, buiten zinnen,	33
en ik heb hun de uitrusting van mijn cultus opgelegd.	34
Ja, heel het vrouwelijk geslacht der Kadmeërs, alle	35
vrouwen in de stad, deed ik in razernij hun huis verlaten:	36
samen met de dochters van Kadmos, een gemengd gezelschap,	37
zitten zij nu open en bloot op de rotsen onder de groene sparren.	38
Want deze stad dient nu voor eens en voor goed te leren, of zij wil of niet,	39
wat het is om niet ingewijd te zijn in mijn cultus;	40
Voor Semele, mijn moeder, moet ik mij opwerpen	41
door aan stervelingen te verschijnen als de god die zij Zeus heeft gebaard.	42
Kadmos nu heeft zijn waardigheid, de koninklijke macht,	43
aan Pentheus overgedragen, de zoon van zijn dochter,	44
die zich verzet tegen mijn goddelijke verering: van plengoffers	45

weert hij me en in zijn gebeden noemt hij me nooit.	46
Daarom zal ik hem bewijzen dat ik wel degelijk een god ben – hem	47
en alle Thebanen. En dan, wanneer ik de zaken hier	48
heb rechtgezet, zal ik mij naar een ander land begeven	49
om mezelf daar te manifesteren. Maar als de stad der Thebanen	50
in woede met wapens probeert de bakchanten uit de bergen	51
te verjagen, dan zal ik mij als veldheer aan het hoofd stellen van mijn maenaden.	52
Daarom heb ik het aanschijn van een sterveling aangenomen	53
en heb ik mijn gedaante in die van een mens veranderd.	54
Maar kom, jullie die de Tmolos hebben verlaten, muur van Lydië,	55
– mijn thiasos, de vrouwen die ik uit barbarenland	56
heb meegebracht als helpsters en reisgenoten,	57
hef op de instrumenten die thuis zijn in de stad van de Phrygiërs,	58
jullie tympanen, uitvinding van moeder Rhea en mijzelf.	59
Omsingel dit koninklijk paleis van Pentheus	60
en trommel hard, zó dat Kadmos' stad het ziet.	61
Ik zal intussen naar de bakchanten gaan, naar de valleien van de Kithairon,	62
waar zij zich ophouden, en delen in hun koren.	63

KOOR

(*parodos*)

Uit Azië,	
vertrokken van de heilige Tmolos, snel ik	65
voor Bromios – een aangename inspanning,	
de moeite vermoeit mij niet –	
en zing mijn bakchantenlied.	
Wie is er op de weg? Wie is er op de weg? Wie	
is er in het paleis? Dat hij naar buiten komt	
en zich rein betoont met gewijde stille mond:	70
want altijd zal ik zoals het hóórt	
Dionysos bezingen.	

Gelukkig wie door de god gezegend,	(<i>strofe α</i>)
in de mysteriën der goden ingewijd,	
rein zijn leven leidt	
en zijn ziel laat deelnemen aan de thiasos,	75
door in de bergen bakchische riten te vervullen	
met heilige reinigingen,	
en de riten van de Grote Moeder,	
van Kybele, te vervullen;	
wie zwaaiend met de thyrsos	80
en bekranst met klimop	
Dionysos dient.	
Voort bakchanten, voort bakchanten,	
die Bromios, god en godenzoon,	
Dionysos, escorteren	85
van de Phrygische bergen naar de dansbrede	
straten van Griekenland; Bromios,	

die eens in dwang van barenswee, door het vliegen van Zeus' donder	(<i>antistrofe</i> α)	
prematuur werd gebannen uit de schoot van zijn moeder, die het leven liet bij die bliksemslag.		90
In zijn kraambed nam hem terstond op de Kronide Zeus:		95
die verborg hem in zijn dij en sloot die met gouden spelden, om hem te verbergen voor Hera.		
En hij baarde, toen de Moiren vervulling brachten, een god met stierhorens en kroonde hem met slangen- kransen: dáárom is het dat de Maenaden die prooi die dieren tot prooi maakt om hun lokken winden.		100
Semele's voedster, Thebe, bekrans u met klimop, zwelg, ja zwelg in bessenpracht van friscgroene milax en maak u tot bakchante met eike- of dennetakken;	(<i>strofe</i> β)	105
uw gewaden van hertevel, bontgevekt: versier ze met witte wolharen vlechten. Maak uw narthex rondom rein van hybris. Dadelijk zal het hele land dansen, wanneer Bromios de thiasoi voert		110
de bergen in, de bergen in, waar zijn vrouwenmeute wacht, van weefgetouw en weefspoel weg, gestoken door Dionysos.		115
Schuilplaats der Koureten, hoogheilige Kretenzische grot die Zeus voortbracht, spelonk waar de driegehelmden, de Korybanten, mij deze rekhuidring uitvonden.	(<i>antistrofe</i> β)	120
In hun bakchische symfonie mengden zij die met zoetgevooid Phrygisch fluitgeblaas en legden hem moeder Rhea in de hand – ritme voor het vreugdelied der bakchanten;		125
en de uitzinnige Satyrs kregen hem van de Moedergodin en verbonden hem aan de koren van de tweejaarlijkse festivals waarin Dionysos zich vermeit.		130
Heerlijk wanneer hij in de bergen		(<i>epode</i>) 135

uit de rennende thiasoi op de grond valt in zijn hertevel, zijn cultusgewaad, in zijn jacht op	138
bokkenbloed, het genot van raw vlees, snellend naar de bergen van Phrygië en Lydië: hij is de leider, Bromios, euhoi!	140
De aarde stroomt van melk, stroomt van wijn, stroomt van bijennektar. Als van Syrische wierook is de rook wanneer Bakchos met de vurige fakkelvlam	145
van de narthex voortijlt en rennend en dansend de dwalenden uitdaagt, ze opjut met kreten en zijn weelderige lokken in de lucht werpt.	150
En bij zijn vreugdekreten klinkt: “voort bakchanten! voort bakchanten!	
Trots van de Tmolos, schenker van goud, eer met uw lied Dionysos	155
bij de diepe dreun van de trommels. Breng vreugde met uw vreugdekreet aan de god der vreugdekreten met uw Phrygische gillen en schreeuwen, wanneer de schoongevooisde fluit,	160
de heilige, met zijn heilig lied u roept te komen naar de bergen, de bergen!” Blij dan, als een veulen dat naast de moeder graast, voert zij haar vlugge voet in huppelpas, de bakchante.	165

TEIRESIAS

(eerste epeisodion)

Wie is er bij de poort? Roep Kadmos uit het huis,	170
de zoon van Agenor, die de stad Sidon verliet en deze stad Thebe stichtte.	171 172
Laat iemand gaan berichten dat Teiresias hem zoekt. Hij weet zelf wel waarom ik kom –	173 174
om wat ik, een oude man, heb afgesproken met hem, een nog ouder man: de thyrsos op te nemen en hertevellen om te slaan	175 176
en onze hoofden te bekransen met ranken van klimop.	177

KADMOS

Mijn beste vriend – want ik hoorde en herkende je stem,	178
de wijze stem van een wijs man, van binnen in het paleis –	179
hier ben ik, klaar om te gaan, met mijn attributen van de god.	180
Want als zoon van mijn dochter moeten wij hem	181
[Dionysos, die aan de mensen als god verschenen is,]	182
naar ons beste vermogen eren.	183
Waar moeten we dansen, waar moeten we onze voet neerzetten	184
en ons grijze hoofd schudden? Verklaar jĳ mij dat,	185

Teiresias, al zijn wij beiden oud: want jij bent wijs.	186
Want nooit zou ik moe worden, noch 's nachts noch overdag	187
met mijn thyrsos op de grond te slaan. Vergeten zijn wij – wat een vreugde! –	188
dat wij oude mannen zijn.	189
Te. Dan vergaat het jou net als mij:	189
want ook ik voel mij jong en ben vast van plan mij aan de dans te wagen.	190
Ka. Zullen wij niet op een wagen de bergen in gaan?	191
Te. Nee, dat zou getuigen van gebrek aan respect voor de god!	192
Ka. Moet ik jou dan leiden als een kind, hoewel wij beiden grijsaards zijn?	193
Te. De god zal ons twee ginder voeren, moeiteloos.	194
Ka. Zullen wij als enigen in de stad voor Bakchos dansen?	195
Te. Ja, want wij als enigen hebben de juiste instelling, de anderen niet.	196
Ka. Genoeg getreuzeld nu: kom, pak mijn hand.	197
Te. Hier, pak vast, dan slaan we de handen ineen.	198
Ka. Ik minacht de goden niet – ik, een sterveling.	199
Te. Met verstand begin je niets wanneer het om de goden gaat.	200
De tradities van onze voorvaderen, ja de tradities die zo oud zijn	201
als de tijd, die laten zich door geen logische redenering vloeren,	202
hoe intelligent ook het argument dat je zou bedenken.	203
Ka. Zullen ze mij niet zeggen dat ik mijn ouderdom te schande maak	204
met mijn plan te dansen met mijn hoofd vol klimop?	205
Te. Nee, want de god heeft geen onderscheid bepaald	206
tussen jong en oud waar het de plicht tot dansen betreft:	207
door iedereen wil hij geëerd worden, gemeenschappelijk	208
en zonder iemand uit te zonderen wil hij groot gemaakt worden.	209
Ka. Omdat jij het daglicht hier niet ziet, Teiresias,	210
zal ik voor jou optreden als woordentolk:	211
hier komt Pentheus in alle haast naar het paleis,	212
de zoon van Echion, aan wie ik de macht over het land heb overgedragen.	213
Hij is helemaal van streek! Welk slecht nieuws zou hij komen vertellen?	214
PENTHEUS	
Het geval wilde dat ik weg was uit mijn land	215
toen mij het nieuwe kwaad in deze stad ter ore kwam:	216
dat onze vrouwen verdwenen zijn uit hun huizen	217
in zogenaamde 'bakchische extase' en in de schaduwrijke	218
bergen samendrommen – die nieuwbakken god	219
Dionysos, wie dat ook mag zijn, bewijzen zij eer met koren.	220
Volle mengvaten stellen zij op temidden van	221
hun thiasoi en ieder sluipt weg naar een eenzaam plekje	222
om de lust van mannen te dienen –	223
zogenaamd om als maenade te offeren natuurlijk,	224
maar in werkelijkheid gaat Aphrodite hun boven Bakchos.	225
Wel, de vrouwen die ik in de kraag heb gevat, die worden met gebonden handen	226
door dienaren in de staatsgevangenis bewaakt	227
en de vrouwen die nog missen, die zal ik uit de bergen jagen	228
[Ino en Agaue, die mij baarde aan Echion,	229
en de moeder van Actaeon, ik bedoel Autonoë]	230
en ik zal hen in ijzeren strikken vastzetten	231
en zo een eind maken aan hun misdadige bakchische extase, en wel snel.	232

Naar verluidt is er een of andere vreemdeling op het toneel verschenen,	233
een magiër en bedrieger uit Lydië,	234
met geparfumeerde blonde lokken,	235
een wijnrood gezicht en in zijn ogen de gratie van Aphrodite.	236
Dag en nacht verkeert hij met de vrouwen	237
– jonge vrouwen – en houdt hun extatische mysteriën voor.	238
Maar als ik die man hier in dit land in mijn vingers krijg,	239
dan zal ik een eind maken aan zijn thyrsosgestamp en haar-	240
geslinger: door zijn hals van zijn romp te snijden.	241
Zo'n kerel – hij durft te beweren dat er een god Dionysos bestaat;	242
durft te beweren dat hij ooit ingenaaid is geweest in Zeus' dij	243
– het kind dat verteerd werd door bliksemvuur	244
samen met zijn moeder, omdat zij een affaire met Zeus had verzonnen.	245
Is dat niet verschrikkelijk en de wurgdood waardig,	246
de hybris van die vreemdeling, wie hij ook mag zijn.	247
Maar zie hier: nõg een wonderlijke vertoning. Ik zie de ziener,	248
Teiresias, in bonte hertevellen	249
en de vader van mijn bloedeigen moeder – belachelijk! –	250
die met een narthex de bakchant uithangt. Het spijt mij, vader,	251
uw beider dwaasheid te moeten aanzien – u op uw leeftijd...	252
Gooit u als de bliksem die klimop af! Uw hand is vrij:	253
laat los die thyrsos, vader van mijn moeder.	254
Jij bent het die hem daartoe heeft gebracht, Teiresias! Jij wilt zeker	255
door deze nieuwe god in te voeren voor de mensen	256
meer vogelwichelen en geld verdienen met offers!	257
Als je grijze ouderdom me niet tegenhield,	258
dan zat je tussen de bakchanten in het gevang	259
wegens het invoeren van verderfelijke mysteriën. Want wanneer	260
vrouwen het genot van wijn smaken bij hun maaltijd –	261
zulke orgiën zijn volstrekt ongezond, daar heb ik geen goed woord voor over.	262
Ko. Wat een goddeloosheid! Vreemdeling, heb je dan geen respect voor de goden	263
en voor Kadmos, zaaier van het gewas der Aardgeborenen;	264
wil je als kind van Echion je geslacht te schande maken?	265
Te. Wanneer een wijs man voor zijn woorden	266
een goede basis kiest, dan is het niet moeilijk om goed te spreken.	267
Maar jij hebt wel de radde tong van een verstandig man,	268
en toch getuigen je woorden niet van verstand.	269
Door vermetelheid wordt een machtig man en kundig spreker,	270
een slecht burger zonder begrip.	271
Wat die nieuwe god, die jij belachelijk maakt, betreft:	272
niet uit te drukken is de grootheid, die hij in Griekenland	273
zal bezitten. Want twee machten, mijn jongen,	274
zijn onder de mensen het belangrijkste: eerst de godin Demeter,	275
of Aarde, noem haar hoe je wilt;	276
zij is het die de stervelingen met droog voedsel voedt.	277
Nummer twee kwam later, haar tegenpool, de zoon van Semele,	278
die de natte druivendrank uitvond en haar invoerde	279
bij de mensen, de wijn, die bij armzalige stervelingen leed	280
wegneemt, wanneer zij vol zijn van de wijnstokstroom,	281

en die slaap en vergetelheid van dagelijkse beslommeringen	282
schenkt, het enige medicijn tegen ellende.	283
Hij ook is het die geplengd wordt aan de goden, zelf een god,	284
zodat door hem de mensen het goede gewordt.	285
En jij vindt hem belachelijk om het verhaal dat hij ingenaaid was in de dij	286
van Zeus? Ik zal je leren hoe dat in werkelijkheid zit!	287
Toen Zeus hem had gered uit het bliksemvuur	288
en mee omhoog genomen naar de Olympus, de baby-god,	289
wilde Hera hem uit de hemel verstoten.	290
Maar Zeus bedacht een tegenplan zoals je van een god mag verwachten:	291
hij brak een stuk (μέρος) af van de aether, die de aarde	292
omringt, gaf Hera dat als gijzelaar (ἰμνηρος) en onttrok zo	293
Dionysos aan haar machinaties. Mettertijd zijn	294
de stervelingen gaan zeggen dat hij werd ingenaaid in Zeus' dij (μῆρος)	295
door een woordsverwisseling – omdat de god aan de godin,	296
aan Hera, ooit een gijzelaar gaf –, en verzonnen een verklaring (ἰμνηρος > ὁ μῆρος).	297
Een ziener ook is deze god: in bakchische extase	298
en razernij schuilt veel zienerskracht.	299
Want wanneer de god in al zijn grootheid het lichaam bevangt,	300
laat hij wie in extase is de toekomst voorspellen.	301
Van Ares heeft hij ook zijn deel gekregen:	302
een leger onder de wapens en in slagorde	303
kan verslagen worden door paniek vóórdat het een lans heeft aangeraakt;	304
ook dat is razernij veroorzaakt door Dionysos.	305
Verder zul je hem ook vinden op de rotsen van Delphi	306
dansend met fakkels over het dubbeltops plateau	307
zwaaiend en schuddend met de bakchische rank,	308
ja, groot in heel Griekenland. Laat mij je toch overtuigen, Pentheus:	309
wees niet zo verwaand te geloven dat kracht macht is onder mensen	310
en denk niet, als je denkt, maar je denkbeelden zijn ziek,	311
dat je verstandig denkt. Ontvang de god in dit land,	312
pleng, gedraag je als bakchant, bekrans je hoofd.	313
Niet Dionysos is het die vrouwen zal dwingen verstandig te zijn	314
inzake Kypris: nee, in hun natuur	315
[ligt besloten het verstandig zijn in alles en altijd]	316
ligt dat besloten. Bekijk het zo: ook in bakchische extase	317
zal een vrouw, als zij beheerst is, niet gecorrumpeerd worden.	318
Zie je: jou doet het deugd wanneer voor je poorten	319
een mensenmassa staat en de stad de naam Pentheus groot maakt.	320
Ook de god, zo zou ik denken, houdt ervan vereerd te worden.	321
Maar kom, ik en Kadmos, die jij belachelijk maakt,	322
willen ons met klimop bekransen en gaan dansen	323
– een grijs koppel zijn we, maar dansen zullen we –	324
en ik ben niet van plan mij tegen de god te keren door naar jou te luisteren:	325
want jij lijdt aan de meest pijnlijke waanideeën, een ziekte waarvan je	326
noch met noch zonder medicijnen genezing zult kunnen vinden.	327
Ko. Oude man, Phoibos maak je met je woorden niet te schande	328
en je doet er recht aan Bromios te eren: hij is een grote god.	329
Ka. Teiresias' raad is goed, mijn jongen.	330

Blijf in onze gemeenschap, overtreed haar regels niet!	331
Want nu ben je los van de grond en je redelijkheid is onredelijk.	332
En al bestaat die god niet, zoals jij beweert,	333
zeg dan toch dat hij bestaat en lieg voor de goede zaak	334
dat hij Semele's zoon is: wanneer men denkt dat zij een god heeft gebaard,	335
zal dat ons tot eer strekken, ons hele geslacht.	336
Je hebt toch wel het vreselijke lot van Aktaion voor ogen,	337
die door rauw-vleesetende honden, die hij zelf had grootgebracht,	338
is verscheurd, omdat hij had opgescheept	339
een beter jager te zijn dan Artemis – in de bergen.	340
Zorg dat jou dat niet overkomt! Kom hier, ik bekrans je hoofd	341
met klimop. Bewijs de god met ons eer.	342
Pe. Handen thuis, oude man! Ga dan maar de bakchant uithangen, als het moet,	343
maar veeg je eigen dwaasheid niet aan mij af.	344
Maar de leraar van jouw onverstand, hem hier,	345
hem zal ik doen boeten. Laat iemand zo snel mogelijk vertrekken	346
en wanneer hij bij de plaats is waar deze man de vogels observeert,	347
licht die dan met stokken op en keer hem overhoop,	348
gooi de hele boel ondersteboven een hoop bijeen	349
en geef zijn linten prijs aan de rukwinden,	350
want daarmee bijt ik hem het hardst.	351
De anderen moeten de stad doorzoeken	352
en die feminiene vreemdeling opsporen, die een nieuwe ziekte	353
aan de vrouwen heeft gebracht en die hun bed bevuilt.	354
En als jullie hem dan te pakken hebben, boei hem dan en breng	355
hem hier, zodat hij zijn verdiende straf in ontvangst kan nemen:	356
dood door steniging. Berouwen zal het hem dat hij Thebe in extase zag.	357
Te. Ongelukkige, je weet niet wat je zegt!	358
Je was al buiten jezelf, maar nu ben je echt waanzinnig.	359
Laten wij in ieder geval gaan, Kadmos, en smeken	360
voor hem daar, wild als hij is,	361
en voor de stad, dat de god geen rare dingen	362
doet. Kom, volg mij met je klimopstaf.	363
Jij probeert mijn lichaam overeind te houden, ik het jouwe.	364
Twee vallende oude mannen zijn een schandalig gezicht, maar het zij zo,	365
want aan Bakchos, zoon van Zeus, dient men zich slaafs te onderwerpen.	366
Ik hoop maar, Kadmos, dat Pentheus geen leed (πένθος) over	367
jouw huis brengt. Dat zeg ik niet als ziener,	368
maar op grond van de feiten – want hij is dwaas en zegt dwaze dingen.	369
Ko. Reinheid, koningin der goden,	
Reinheid, die over de aarde	
uw gouden vleugel voert:	
hebt u gehoord wat Pentheus zei,	
gehoord zijn onreine	
hybris jegens Bromios, de zoon	375
van Semele, in schoon-	
bekranste feesten	
de meester van de goden? Tot wie dit behoort:	

in thiasoi te dansen, te lachen bij de fluit en zorgen te vergeten wanneer druivenvreugde komt bij de maaltijd van de goden en bij de klimopversierde oogstfeesten het mengvat mannen hult in slaap.	380 385
Van een breideloze mond, en onoverwogen recalcitrantie komt ongeluk; Wie leeft in harmonie en zich weloverwogen gedraagt treft geen storm en houdt zijn huis bijeen: want al zijn zij ver weg, de bewoners van de aether, de Ouraniden, zien toch wat mensen doen. Slimheid is nog geen wijsheid en gedachten die een sterveling niet passen betekenen een kort leven – daarom: wie zou er nu door het grote na te jagen dat wat hij heeft verliezen? Zo'n man is niet goed bij zijn verstand en slecht beraden, als je het mij vraagt.	(antistrofe a) 390 395 400
Naar Cyprus wil ik gaan, het eiland van Aphrodite, waar de verleiders van de mensengeest, de Erogen, wonen en Paphos, dat de honderdmondige stromen van de barbarenrivier vruchtbaar maken, regenloos; of naar de plaats van de lieflijke Pieria, waar de Muzen tronen, gewijde helling van de Olympus – dàárheen leid mij, Bromios, ja Bromios, de god die de bakchanten voorgaat in hun extase. Daar wonen de Gratiën, daar woont Begeerte, daar horen bakchanten hun orgiën te vieren.	(strofe β) 405 410 415
De god, de zoon van Zeus, vermeit zich in feesten en houdt van de brengster van voorspoed, van Vrede, de godin die jongens tot wasdom laat komen. Gemeengoed, voor rijk en arm, is zijn geschenk, de heerlijke wijn, die leed wegneemt. Maar hij haat wie het versmaadt	(antistrofe β) 420

zijn dagen en nachten aangenaam door te brengen 425
 en steeds een prettig leven te leiden
 en wijselijk zijn geest en gemoed verre te houden
 van radikale mensen.
 Wat de massa, de gewone man, 430
 goed vindt en praktiseert:
 dat wil ik accepteren.

DIENAAR

(tweede epeisodion)

Pentheus, hier zijn wij met de buit van de jacht, 434
 waarop u ons had uitgestuurd: onze moeite was niet vergeefs. 435
 Ons beest hier bleek tam. Het vluchtte niet weg 436
 maar reikte ons zonder tegenstribbelen de hand. 437
 Hij werd niet bleek, zijn gezicht bleef wijnrood, 438
 nee, hij lachte en nodigde ons uit hem te boeien en voor te leiden: 439
 hij wachtte en maakte mijn taak gemakkelijk. 440
 En ik – ik kreeg onzag en zei: ‘Vreemdeling, het is niet uit vrije wil 441
 dat ik je arresteer, maar op bevel van Pentheus, die mij heeft uitgestuurd.’ 442
 Wat uw gevangenen betreft, de bakchanten die u had opgepakt 443
 en geboeid had opgesloten in de staatsgevangenis: 444
 die zijn er vandoor. Zij huppelen vrij 445
 door de bergen en roepen Bromios aan als god. 446
 Geheel vanzelf lieten de boeien los van hun voeten 447
 en de grendels vielen van de deuren zonder menselijke tussenkomst. 448
 Veel wonderen heeft deze man hier meegebracht 449
 naar onze stad Thebe – maar dat is verder uw zorg. 450
 Pe. Laat zijn handen los. Hij zit in mijn net 451
 en is niet zo snel, dat hij me kan ontkomen. 452
 Nou nou, vreemdeling, je lichaam is niet mis 453
 – als het om de vrouwtjes gaat tenminste, maar daar kwàm je toch ook voor? 454
 Je lokken zijn lang – en niet van het worstelen – 455
 en vallen wel tot op je kin – je wulpse kin. 456
 Wit is je gezicht: dat verraadt inspanning – 457
 niet in de zon, nee, in de schaduw, 458
 waar je met je schoonheid op Aphrodite jaagt. 459
 Maar vertel me nu eerst maar eens wie je bent. 460
 Di. Met alle plezier, dat laat zich eenvoudig zeggen. 461
 Je kent vast wel van horen zeggen de bloemrijke Tmolos? 462
 Pe. Jazeker; die ligt rond de stad Sardis. 463
 Di. Daar kom ik vandaan en Lydië is mijn vaderland. 464
 Pe. En vanwaar breng je deze mysteriën naar Griekenland? 465
 Di. Dionysos zelf gaf mij opdracht te gaan, de zoon van Zeus. 466
 Pe. Er is daar een Zeus, die nieuwe goden verwekt? 467
 Di. Nee, het is die Zeus die hïer een affaire had met Semele. 468
 Pe. Was het ’s nachts of van aangezicht tot aangezicht dat hij je in zijn macht bracht? 469
 Di. Van aangezicht tot aangezicht deed hij dat en hij gaf me initiatieriten. 470
 Pe. En die initiatieriten, wat is daarvan in jouw ogen de essentie? 471
 Di. Dat mag ik niet zeggen: als sterveling en niet-bakchant mag men dat niet weten. 472
 Pe. Wat is het voordeel dat zij brengen aan wie in extase is? 473

Di. Het past niet dat u dat hoort, maar het loont de moeite het te weten.	474
Pe. Een fraai raadsel – om ervoor te zorgen dat ik het wil horen.	475
Di. Voor wie goddeloosheid praktiseert zijn ze gevaarlijk, de mysteriën van de god.	476
Pe. De god – je hebt hem immers duidelijk gezien, zeg je – hoe zag hij eruit?	477
Di. Hoe hij maar wilde: daar had ik geen invloed op.	478
Pe. Dat is alweer een fraaie afleidingsmanoeuvre: je praat fraai maar zegt niets.	479
Di. Wie tot een onwetende wijze woorden spreekt, loopt het risico dom te lijken.	480
Pe. Is dit de eerste plaats waar je de god komt brengen?	481
Di. Elke barbaar danst deze ritën al.	482
Pe. Natuurlijk, barbaren zijn ook veel minder verstandig dan Grieken.	483
Di. Op dit punt toch zijn zij in ieder geval verstandig, al zijn hun gebruiken anders.	484
Pe. Deze ritën, voer je die 's nachts uit of overdag?	485
Di. 's Nachts, voor het merendeel: want duisternis bergt gewijidheid.	486
Pe. Maar voor vrouwen list en corruptie...	487
Di. Schande komt ook overdag wel aan het licht.	488
Pe. Straf verdien je, voor die lage sofismen.	489
Di. En jij voor je onbegrip en je gebrek aan respect voor de god.	490
Pe. Een vermetel man, die bakchant, een lenig spreker!	491
Di. Kom, zeg dan welke straf ik krijg. Wat voor vreselijks kun je me aandoen?	492
Pe. Eerst zal ik je delicate lokken afsnijden.	493
Di. Mijn haar is gewijid: voor de god laat ik dat groeien.	494
Pe. En verder: geef die thyrsos af.	495
Di. Pak hem zelf maar af: hij is van Dionysos.	496
Pe. In de gevangenis zullen we jouw persoontje bewaken.	497
Di. De god zelf zal mij bevrijden wanneer dat mij belieft.	498
Pe. Ja hoor, zeker wanneer je hem aanroept tussen je bakchanten.	499
Di. Ook nu ziet hij wat mij wordt aangedaan: hij is vlakbij.	500
Pe. En waar mag hij dan wel wezen? Mijn ogen zien hem niet.	501
Di. Bij mij; alleen jij als godslasteraar ziet hem niet.	502
Pe. Grijp hem! Hij beledigt mij en Thebe, deze vent.	503
Di. Ik zeg jullie: sla mij niet in de boeien! Ik handel verstandig, jullie niet.	504
Pe. Maar ik zeg: in de boeien – en ik heb meer gezag dan jij.	505
Di. Jij weet niet hoe je leeft, niet wat je doet, niet wie je bent!	506
Pe. Pentheus ben ik, zoon van Agaue, en mijn vader is Echion.	507
Di. Rijp voor ongeluk ben je, met zo'n naam.	508
Pe. Weg! Sluit hem op bij de paardenruiven,	509
zodat hij diepe duisternis ziet.	510
Ga daar maar dansen! En deze vrouwen, die jij hebt meegebracht,	511
jouw zusters in het kwaad, die zal ik verkopen	512
of ik zal hun hand met dit kabaal en tromgeroffel	513
doen ophouden en hen houden als slavinnen aan het weefgetouw.	514
Di. Ik ga al: ik zal mij toch zeker niet laten aandoen, wat ik mij niet hoeft	515
te laten aandoen. Maar bedenk: voor de prijs van deze hybris	516
zul je aangeslagen worden door Dionysos – die volgens jou niet bestaat.	517
Want door ons onrecht te doen, sla je hem in de boeien.	518

Ko.	<p>Dochter van Acheloös, machtige maagd Dirke – want u was het die eens in uw stromen Zeus' baby ontving, toen in zijn dij uit het onsterfelijk vuur Zeus, de vader, hem redde en riep: 'Kom, Dithyrambos, kom hier in mijn mannenschoot; ik openbaar je, Bakchos, bij die naam zal Thebe je noemen.' Maar u, gezegende Dirke, u verjaagt mij nu ik kransdragende thiasoi bij u houdt. Wat hebt u tegen mij? Waarom ontloopt u mij? Pas op, er komt een tijd dat u de druivenrijke vreugde van Dionysos' wijn, wanneer u Bromios zult achten!</p>	<p>(strofe) 520 525 530 535</p>
	<p><i>[recte dell. Tr, Bothe, Hermann]</i> Hij toont zijn chthonische afkomst, Pentheus: dat hij afstamt van de slang die Echion verwekte, de aardgeborene; een woest monster is hij, geen sterfelijk man, maar een moorddadige gigant, een vijand van de goden, die mij, volgeling van Bromios, dadelijk in de boeien zal slaan. Mijn broeder houdt hij al vast binnen in zijn paleis, mijn thiasosgenoot, verborgen in zijn duistere kerkers. Ziet u dit, zoon van Zeus, Dionysos, hoe uw voorspreeksters vechten tegen dwang? Kom, zwaaiend met het gulden gelaat, heer, de thyrsos, vanaf de Olympus en doe deze moorddadige man ophouden met zijn hybris.</p>	<p>(antistrofe) 540 545 550 555</p>
	<p>Waar op de Nysa, beestenvoedster, leidt jij dan met de thyrsos de thiasoi, Dionysos – of ben je op de Korykische toppen? Misschien ben je wel in de dichtbeboste valeien van de Olympus, waar eens Orpheus met zijn lier de bomen bijeenbracht met zijn muziek, de wilde dieren bijeenbracht. Gezegend gij, Pieria: Euios vereert u met zijn aanwezigheid; komen zal hij met zijn koren van bakchanten;</p>	<p>560 565</p>

- door de snelle stroom
van de Axios zal hij zijn
zwierende maenaden voeren 570
en naar Lydias, de welvaartschenker,
vader van menselijk geluk, die naar verluidt
het land met mooie paarden
met zijn prachtige water verrijkt. 575
- Di. Io!
Horen jullie mijn stem; horen jullie haar?
Io bakchanten! Io bakchanten!
- Ko. Wie is daar? Wie is dat? Waar kwam die kreet vandaan
die mij riep, de kreet van Euios?
- Di. Io io! Ik herhaal mijn roep, 580
zoon van Semele, zoon van Zeus!
- Ko. Io io! Meester! Meester!
Kom nu in onze
thiasos, Bromios, o Bromios!
- Di. Schud de aarde van dit land, meesteres Aardbeving! 585
- Ko. Ah, ah,
zo dadelijk zal Pentheus' paleis kapot
geschud worden en vallen.
Dionysos is in het paleis.
Beton hem eer! — Dat doen wij. 590
Zien jullie de stenen op de zuilen,
hoe ze daar uiteenwijken? Het is Bromios
die daar schreeuwt binnen in het paleis.
- Di. De stralende bliksemtorts erin!
Verbrand, verbrand het huis van Pentheus! 595
- Ko. Ah, ah,
het vuur – zie je het niet, is het niet helder? –
rond het graf van Semele,
de gloed achtergelaten door de bliksemslag
van Zeus' onweer?
Op de grond met je bevende lichaam, 600
op de grond, maenaden: onze meester
brengt het onderste boven en
attaqueert dit paleis, de zoon van Zeus!
- Di. Vrouwen uit barbarenland, zijn jullie zo van angst bevangen, 604
dat jullie op de grond liggen? Jullie hebben dus gevoeld hoe Bakchos
Pentheus' paleis uiteenschudde. Kom, til op
je lichaam en wees gerust, ban de vrees uit je vlees.
- Ko. O grootste licht van ons vreugdevolle bakchanaal,
wat doet het mij plezier om jou te zien in mijn eenzame verlatenheid.
- Di. Zijn jullie dan moedeloos geworden, toen ik naar binnen werd gebracht? 610
Dachten jullie dat ik in een duistere kerker zou vallen?

- Ko. Natuurlijk! Wie zou mijn beschermer zijn, als jou wat overkwam?
Maar hoe heb jij jouw vrijheid herwonnen na je botsing met die godslasteraar?
- Di. Ik heb mijzelf bevrijd, eenvoudigweg en zonder moeite.
- Ko. Had hij jouw handen dan niet geboeid? 615
- Di. Precies daarmee heb ik hem vernederd: terwijl hij dacht dat hij me boeide raakte hij me aan noch pakte me vast, maar voedde zich met illusie.
Hij vond een stier bij de ruiven, waar hij me bracht om vast te binden, en het was om de knieën en hoeven van die stier dat hij zijn stroppen wierp.
Hij snoof van woede, het zweet gutste van zijn lijf 620
en hij beet op zijn lippen – en ik bleef in de buurt
en zat rustig van dichtbij te kijken. Terwijl hij zo bezig was kwam Bakchos en deed het paleis schudden en stak het moedergraf in brand. Pentheus zag dat, dacht dat het paleis in brand stond en rende van hot naar her. Hij gaf de slaven opdracht water te halen 625
uit de Acheloös en iedere slaaf was in de weer – vergeefse moeite.
Toen hij dat tenslotte had opgegeven, beving hem het denkbeeld dat ik ontsnapt was: en hij stormde met getrokken zwaard het paleis in.
Toen veroorzaakte Bromios (dat denk ik tenminste: ik zeg het zoals het me voorkwam) een geestverschijning in de binnenhof. En hij stooft daarop af 631
in vliegende vaart en prikte in stralende lucht, denkend dat hij mij afmaakte.
Daar bovenop heeft Bakchos dan nog deze andere kwellingen voor hem gestapeld: hij heeft het paleis tot op de grond vernietigd. Het ligt helemaal in puin: een bijzonder bittere ervaring is mijn gevangenneming voor hem geworden. Van uitputting heeft hij zijn zwaard laten vallen en is in zwijm gevallen. Dat krijg je er van als je als mens de brutaliteit hebt de strijd op te nemen met een god. Ik ben rustig het huis uit 636
gelopen en naar jullie toegegaan, zonder op Pentheus acht te slaan.
Maar mij dunkt – ik hoor namelijk voetstappen in het paleis – dat hij zovoor het huis zal verschijnen. Ik ben benieuwd wat hij na dit alles gaat zeggen: ik kan hem gemakkelijk aan, hoe hoog hij ook van de toren zal blazen 640
– want als wijs man oefent men lakonieke beheersing.
- Pe. Vreselijke dingen zijn mij overkomen. Hij is mij ontsnapt, de vreemdeling 642
die zojuist nog gevangen zat in mijn boeien. 643
Aiai! 644
Hier is dat sujet! Wat is dat nu? Hoe kan het dat jij voor het huis 645
verschijnt bij mijn paleis, naar buiten gekomen? 646
- Di. Stop je voet en plaats een kalme voet onder je woede. 647
- Pe. Jij! Hoe kan het dat je aan de boeien bent ontsnapt en buiten bent gekomen? 648
- Di. Ik zei toch – luisterde je soms niet? – dat iemand me zou bevrijden! 649
- Pe. Wie? Met je woorden draag je steeds weer verrassingen aan. 650
- Di. Hij die de wijnstok met vele druiventrossen doet groeien voor de mensen. 651
- Pe. Dat is een fraai verwijt, dat je Dionysos daar maakt! 652
Ik geef opdracht iedere poort te sluiten, rondom. 653
- Di. En dan? Komen goden dan niet ook over muren heen? 654
- Pe. Jij wijsneus! Ja, wijs ben je, maar niet waar je wijs moet zijn. 655
- Di. Waar ik wijs moet zijn, daar vooral: zo is mijn aard – de mijne wel. 656
Luister nu eerst naar die man daar en hoor wat hij te zeggen heeft: 657
hij is uit de bergen gekomen om je een boodschap te brengen. 658
Wat ons betreft, wij zullen blijven en je niet ontvluchten. 659

BODE

- Pentheus, heerser van dit land, van Thebe, 660
ik kom van de Kithaeron, waar nooit 661
de helderwitte sneeuw ophoudt te vallen. 662
- Pe. Maar wat is je boodschap dan, als het zo ernstig is? 663
- Bo. De koninklijke bakchanten heb ik geobserveerd, die uit dit land 664
als door een horzel gestoken hun blanke voet hebben afgevuurd, 665
en ik kom zeggen – om u en de stad een dienst te bewijzen, heer – 666
dat wat zij doen ongehoord is en meer dan wonderbaarlijk. 667
Maar ik zou graag horen, of ik u vrijuit 668
kan vertellen wat daar gebeurt of dat ik mijn verhaal moet reven: 669
want ik ben beducht voor uw snelle oordeel, heer, 670
en uw woede en al te koninklijk humeur. 671
- Pe. Spreek: ik zal je in geen geval kwaad doen. 672
Want wie in zijn recht staat mag niet boos te worden. 673
Hoe ongehoorder de dingen die jij over de bakchanten te melden hebt, 674
des te meer zal ik de man die de vrouwen met die kunsten 675
infecteerde, hem hier, aan straf onderwerpen. 676
- Bo. De grazende kudde van jonge stieren bewogen zich 677
juist richting de top van de berg – op het moment dat de zon 678
zijn stralen uitzendt en de grond verwarmt –, 679
toen ik drie thiasoi, drie vrouwenkoren zag. 680
Eén werd geleid door Autonoë, een tweede 681
door uw moeder Agaue, het derde koor door Ino. 682
Zij waren allen in slaap, hun lichaam was ontspannen; 683
sommigen lagen op hun rug op dennenaalden, 684
anderen hadden hun hoofd neergelegd op eikebladeren, 685
in het wilde weg – maar fatsoenlijk: zij waren niet, zoals u denkt, 686
dronken van wijn en dwaalden niet bij fluitmuziek 687
door het woud op jacht naar Kypris. 688
Uw moeder kwam overeind te midden van 689
de bakchanten en slaakte een jubelkreet om hen te wekken, 690
toen zij het geloei hoorde van gehoornde runderen. 691
En zij wreven de diepe slaap uit hun ogen 692
en sprongen op – een wonder van discipline om te zien: 693
jonge vrouwen, oude vrouwen en meisjes, nog ongetrouwd. 694
En allereerst maakten zij hun haar los, zodat het op de schouders hing 695
en zij schikten hun hertevellen, voor zover van die kledingsstukken 696
de knopen los waren, en die gespikkelde huiden 697
omgordden zij met slangen, die hun kin likten. 698
Sommigen hielden in hun armen een reekalf of wilde 699
wolvewelpen en gaven witte melk – de vrouwen die, 700
omdat zij pas gebaard hadden, nog gezwollen borsten hadden 701
en die hun babies thuis hadden achtergelaten. Zij bekransten zich 702
met klimop en eikebladeren en bloeiende milax. 703
Eén nam er haar thyrsos en sloeg op een rots: 704
daaruit ontsprong een dauwige stroom water. 705
Een ander liet haar narthex neerkomen op de grond 706
en daar deed de god een bron van wijn opwellen. 707

Wie dorstte naar de witte drank	708
woelde met zijn vingertoppen in de aarde	709
en kreeg melk in stromen. En uit de klimophthyrsoi	710
dropen zoete stromen honing,	711
zodat u, was u aanwezig geweest, de god die u nu beschimpt	712
met gebeden zou hebben vereerd vanwege dat schouwspel.	713
En wij verzamelden ons, de koe- en schaapherders,	714
om sterke verhalen uit te wisselen.	715
[hoe zij ontzaglijke en wonderbaarlijke dingen deden]	716
En een zwerver uit de stad, een gelikt spreker,	717
zei tot de groep: 'Bewoners van de gewijde	718
bergplateaus, kom laat ons de moeder	719
van Pentheus, Agaue, van het bakchanaal verjagen	720
en zo een wit voetje halen bij de heerser.' Dat was goed gezegd,	721
vonden wij, en wij gingen tussen de bladeren van de struiken in hinderlaag liggen	722
en hielden onszelf verborgen. Toen het vastgestelde uur	723
aanbrak, bewogen de vrouwen hun thyrsos tot een bakchanaal	724
en riepen als uit één keel Iakchos aan, de zoon van Zeus,	725
Bromios. De hele berg deed mee met hun bakchanaal	726
en de wilde beesten, ja alles bewoog in draf.	727
Het kwam zo uit dat Agaue vlak langs mij rende:	728
ik sprong te voorschijn om haar te grijpen	729
en verliet de schuilplaats waar ik me had verborgen.	730
En zij riep uit: 'Mijn dravende honden,	731
wij worden bejaagd door deze mannen hier. Kom, volg mij	732
volg mij met de thyrsos als wapen in je handen.'	733
Wij nu sloegen toen op de vlucht en konden zo voorkomen	734
dat wij door de bakchanten werden verscheurd;	735
en die stortten zich toen op de grazende koeien – met blote handen!	736
De één had u kunnen zien met een stevige jonge stier	737
loeiend in haar gespreide armen;	738
anderen trokken vaarzen volledig in stukken.	739
U had de lendenen en gespleten hoeven moeten zien	740
vliegen, van links naar rechts! Ze hingen in de	741
sparren te druppen, besmeurd met bloed.	742
Stieren, eerst gevaarlijk en agressief met hun horens,	743
gingen nu struikelend door de knieën	744
onder dwang van ontelbare meisjeshanden;	745
en in een oogwenk was hun vleeskleed uiteengerukt,	746
sneller dan u met uw koninklijke ogen kunt knippen,	747
en stoven zij als vogels weg in vliegende galop	748
over de lager gelegen velden langs de Asopos,	749
die het rijke graan van de Thebanen produceren.	750
Hysiai en Erythrai, de dorpen die aan de voet	751
van de Kithairon liggen – als waren zij vijanden,	752
zo stortten zij zich daarop en ze plunderden ze helemaal	753
van onder tot boven. Tot kinderen aan toe roofden zij uit de huizen!	754
En al wat zij op hun schouders laadden, werd niet door touwen	755
vastgehouden, maar toch viel het niet [op de donkere aarde,	756

zelfs al was het brons of ijzer]. In hun haar	757
droegen zij vuur, maar zij brandden zich niet. De bewoners nu	758
grepen woedend naar de wapens toen de bakchanten hen overvielen	759
– waarbij zich een ongelofelijk schouwspel voordeed, heer:	760
de speren van de dorpelingen deden geen bloed te voorschijn komen,	761
terwijl de bakchanten door hun thyrsos te werpen	762
wèl verwondingen veroorzaakten en hen op de vlucht dreven.	763
Vrouwen die mannen verjagen: daar moet wel een god achter zitten!	764
Toen keerden de bakchanten terug naar waar zij vertrokken waren,	765
naar diezelfde bronnen die de god voor hen had doen ontspringen.	766
Zij wasten zich het bloed af en de sporen op hun wangen	767
wasten slangen met hun tong van de huid.	768
Deze god, mijn heer, wie hij ook mag zijn,	769
moet u in deze stad ontvangen, want hij is een grote god!	770
En afgezien van al het andere: men beweert ook – dat heb ik tenminste gehoord –	771
dat hij de schenker is van de wijn, die mensen verlost van ellende.	772
Is er geen wijn, dan is er ook geen Kypris	773
of enig ander genoeg meer voor de mensen.	774
Ko. Ik aarzel vrijuit te spreken	775
tot de heerser, maar ik geef toch mijn mening maar:	776
Dionysos doet voor geen enkele andere god onder.	777
Pe. Tot vlakbij is nu opgerukt het vuur	778
van dit brutale bakchantengeweld, Grieken onwaardig.	779
Maar er is geen reden tot paniek: vooruit, ga naar de Elektrische	780
Poort; geef opdracht aan alle schilddraggers	781
en berijders van snelvoetige paarden om bijeen te komen –	782
en al wie schilden zwaait of pijlen	783
schiet: wij zullen optrekken tegen	784
de bakchanten. Want dat zou wel het toppunt zijn,	785
dat wij ons door vrouwen laten aandoen wat ons overkomt!	786
Di. Je zult geen concessies doen door naar mij te luisteren,	787
Pentheus. Al is mij kwaad door jou geschied, toch	788
geef ik je de raad: neem niet de wapens op tegen de god,	789
maar bewaar je kalmte: Bromios zal het niet accepteren	790
als jij de bakchanten uit de bergen drijft, zijn cultusdomein.	791
Pe. Waag het niet mij de les te lezen, als je je zojuist herwonnen vrijheid	792
wilt behouden: anders zal ik je straf terugdraaien.	793
Di. Ik zou liever aan hem offeren dan boos te worden	794
en tegen de doornen te schoppen: jij bent een sterveling, hij is een god!	795
Pe. Offeren? Ja, dat zal ik: vrouwenbloed – hun verdiende loon!	796
In stromen zal ik het doen vloeien in de valeien van de Kithairon.	797
Di. Jullie zullen allemaal op de vlucht worden gejaagd. Als je schilden wijken	798
voor de thyrsos van de bakchanten heb je er nog een schande bij.	799
Pe. Er valt geen land met hem te bezeilen, deze vreemdeling met wie ik	800
in de knoop ben geraakt: of ik hem nu straf of niet, hij houdt maar niet zijn mond.	801
Di. Vriend, nog steeds kun je deze zaak tot een goed einde brengen.	802
Pe. Door wat te doen? Slaaf te worden van mijn eigen slaven?	803
Di. Ik zal de vrouwen hierheen brengen, zonder wapengeweld.	804
Pe. O wee, daar beraamt hij alweer een nieuwe list tegen mij!	805

Di. Hoezo list? Ik wil je juist redden met mijn kunsten.	806
Pe. Een gemeenschappelijk verbond is het, om altijd bakchant te kunnen zijn!	807
Di. Een verbond, precies, dàt is het: met de god.	808
Pe. Breng mijn wapens naar buiten – en jij, houd je mond!	809
Di. Ah!	810
Zou je ze niet in de bergen bijeen willen zien zitten?	811
Pe. Nou en of, daar zou ik zelfs een hele berg goud voor over hebben.	812
Di. Hoe komt het dat dit verlangen je zo opeens heeft bevangen?	813
Pe. Het zou me natuurlijk wel pijn doen ze in opperste staat van dronkenschap te zien.	814
Di. En toch wil je graag zien wat je pijn doet?	815
Pe. Reken maar – in het geheim natuurlijk: ik zal onder de sparren gaan zitten.	816
Di. Maar ze zullen je op het spoor komen, al ga je stiekem.	817
Pe. Dan maar openlijk: het is maar goed dat je dat zei.	818
Di. Zullen wij je dan brengen? Ben je bereid de reis te ondernemen?	819
Pe. Breng mij zo snel mogelijk: ieder uitstel reken ik je aan.	820
Di. Trek dan nu een linnen peplos aan.	821
Pe. Wat is dat nu? Moet ik, een man, dan nog als vrouw eindigen?	822
Di. Anders zullen ze je doden, als je je daar als man laat zien.	823
Pe. Alweer een goed advies: een slimme man ben je, dat blijkt maar weer.	824
Di. Dionysos is het die mij al deze kunsten heeft geleerd.	825
Pe. Hoe kan ik jouw goede raad nu in daden omzetten?	826
Di. Ik zal (mee) naar binnen gaan en je aankleden.	827
Pe. Waarmee? Met vrouwenkleding? Maar dat is beschamend!	828
Di. Wil je dan niet meer dolgraag de maenaden zien?	829
Pe. Waarmee wil je me dan aankleden?	830
Di. Lang haar zal ik over je hoofd uitspreiden.	831
Pe. En het tweede onderdeel van mijn uitdossing, wat?	832
Di. Een peplos tot op je voeten; en op je hoofd komt een omslagdoek.	833
Pe. Is dat alles, of is er nog meer waarmee je me wilt uitdossen?	834
Di. Ja, een thyrsos in je hand en een gespikkeld hertevel.	835
Pe. Ik kan het niet, vrouwenkleding aantrekken!	836
Di. Maar er zal bloed vloeien als je het op een gevecht met de bakchanten laat aankomen!	837
Pe. Je hebt gelijk: ik moet eerst gaan spioneren.	838
Di. Dat is zeker wijzer dan met kwaad op kwaad te jagen.	839
Pe. Maar hoe kom ik door de stad zonder dat de Kadmeeërs het merken?	840
Di. We nemen sluipwegen: ik zal je leiden.	841
Pe. Alles beter dan dat de bakchanten me belachelijk maken.	842
Ik zal het huis ingaan en mij op mijn beslissing beraden.	843
Di. Je ziet maar: hoe dan ook, mijn voorstel staat.	844
Pe. Ik ga dan maar: of ik kom met wapens,	845
of ik volg die raad van jou raad op.	846
Di. Vrouwen, de man trapt in mijn val:	848
hij zal naar de bakchanten gaan en daar de doodstraf krijgen.	847
Dionysos, het is nu aan jou – want jij bent niet ver weg.	849
Wij zullen hem doen boeten! Laat hem eerst zijn hoofd verliezen	850
en breng hem in lichtzinnige razernij. Want als hij goed bij zinnen is,	851
is er geen kans dat hij bereid zal zijn vrouwenkleding aan te trekken,	852
maar als hij buiten zinnen is wel.	853
Ik wil hem tot voorwerp van spot voor de Thebanen maken	854

	door hem als vrouw door de stad te leiden,	855
	precies dat waarvoor hij daarnet zo beducht was.	856
	Maar ik ga nu om met de tooi, dezelfde waarmee hij naar de Hades	857
	zal vertrekken, door zijn moeders handen vermoord,	858
	Pentheus uit te dossen. Leren zal hij dat de zoon van Zeus,	859
	Dionysos, geboren om tot god verheven te worden,	860
	zeer te duchten is, maar voor mensen heel mild.	861
Ko.	Zal ik nog ooit met witte	(strofe)
	voet hele nachten dansen	
	in bakchische vervoering, mijn hals	
	in de dauwrijke aether gooien	865
	als een hinde die opgelaten speelt	
	in een groene weide,	
	wanneer zij ontkomen is aan de angstwekkende	
	jacht, buiten het bereik van de drijvers,	
	voorbij de fijngewoven strikken.	870
	Met een kreet vuurt de jager	
	zijn honden aan tot grotere snelheid;	
	en uit alle macht, met windsnelle	
	sprongen snelt het dier door de vlakke	
	langs de rivier, blij om	
	de afwezigheid van mensen	875
	en het lover van het schaduwrijke woud.	
	Wat is wijsheid? Is er onder mensen	
	een mooier godsgeschenk	
	dan de hand boven het hoofd	
	van vijanden te houden als overwinnaar?	880
	Nee! Wat mooi is, is dierbaar – altijd.	
	Zij doet zich gelden – langzaam,	(antistrofe)
	maar je kunt ervan opaan: de goddelijke	
	macht. Zij brengt in het gareel stervelingen	
	die de de cultus van het onbegrip aanhangen	885
	en de goden niet vereren,	
	vanuit hun waanbegrip.	
	De goden verbergen ingenieus	
	de lange voet des tijds en	
	bejagen de man zonder eerbied. Nooit	890
	mag men denken beter dan de wetten	
	te weten of te handelen.	
	Het is toch een kleine moeite te geloven	
	dat machtig is dit:	
	al wat ooit als goddelijk gold	
	en wat op een lange traditie stoelt	895
	en altijd natuurlijk zo was.	

Wat is wijsheid? Is er onder mensen een mooier godsgeschenk dan de hand boven het hoofd van vijanden te houden als overwinnaar? Nee! Wat mooi is, is dierbaar – altijd.	900
Gelukkig wie op zee aan storm ontkomt en de haven bereikt Gelukkig ook wie moeilijkheden te boven komt. Op allerlei manieren overtreft de ene mens de andere in voorspoed en in macht. Bovendien: zo talrijk als de mensen zijn, zo talrijk zijn ook hun verwachtingen. Sommige daarvan eindigen in voorspoed, van andere komt niets. Wie van dag tot dag onder goddelijke genade leeft, noem ik dan ook eindeloos gelukkig.	905 907/908 910
Di. Hé jij! Jij die graag wilt zien wat je niet mag zien en streeft waarnaar je niet mag streven, Pentheus, kom naar buiten, voor het huis; laat me je bekijken in de uitdossing van een vrouw, een maenadische bakchante, een bespieder van je moeder en haar thiasos. Je ziet er precies zo uit als één van de dochters van Kadmos!	912 913 914 915 916 917
Pe. En het lijkt nu ook wel alsof ik twee zonnen zie, geloof het of niet, en ook Thebe twee keer en de muur met zeven poorten. In de gedaante van een stier lijkt jij me voort te leiden: mij dunkt dat er horens op je hoofd groeien. Was je dan eerder ook al een beest? Nu ben je in ieder geval verstierd.	918 919 920 921 922
Di. De god is onze metgezel. Hiervoor was hij je niet welgezind, maar nu is hij onze bondgenoot: nu zie je wat je zien moet.	923 924
Pe. Zeg, hoe zie ik eruit? Sta ik hier niet net zo als Ino of als Agaue, mijn eigen moeder?	925 926
Di. Het is precies alsof ik ze zelf zie, wanneer ik naar je kijk. Maar kijk, hier is een vlecht van zijn plaats geschoven; hij zit niet meer zoals ik hem onder je hoofddoek had geschikt.	927 928 929
Pe. Dat ligt aan mij, ik heb binnen in vervoering met mijn hoofd geschud en zo de vlecht verschoven.	930 931
Di. Kom, het is mijn taak je uiterlijk te verzorgen: ik zal hem weer rechtschikken. Hoofd omhoog!	932 933
Pe. Hier, maak jij het maar in orde: als ik jou niet had...	934
Di. Je gordel zit te los en de plooien van je peplos zijn niet in orde: ze hangen helemaal op de grond.	935 936
Pe. Ja, ik zie het nu ook: bij mijn rechtervoet. Maar aan de andere kant hangt de peplos zoals het hoort, op de achillespees.	937 938
Di. Je zult me wel helemaal als je beste vriend gaan beschouwen, wanneer je ondanks je verwachting zult constateren dat de bakchanten zich beheerst gedragen.	939 940
Pe. Moet ik de thyrsos in mijn rechterhand of in de andere nemen, om meer op een bakchante te lijken?	941 942

Di.	In je rechter, en tegelijk met je rechtervoet moet je hem heffen. Je nieuwe instelling is te prijzen.	943 944
Pe.	Kan ik nu straks de hellingen van de Kithairon met bakchanten en al op mijn schouders dragen?	945 946
Di.	Dat kun je, als je maar wilt. Daarstraks was je instelling niet gezond, maar nu is zij zoals zij zijn moet.	947 948
Pe.	Nemen we hefbomen mee of zal ik de toppen met mijn handen optillen door mijn schouder of arm eronder te zetten?	949 950
Di.	Wil je dat wel laten! Je zult de heiligdommen van de nimfen kapot maken en de plaats waar Pan zijn fluitconcerten houdt!	951 952
Pe.	Je hebt gelijk, niet met geweld is het dat de vrouwen bedwongen moeten worden: ik zal mij tussen de sparren verbergen.	953 954
Di.	Ja, verberg jij je maar zoals je je denkt te moeten verbergen om de maenaden slinks te kunnen bespeiden	955 956
Pe.	Toch denk ik dat ik ze ga vinden als vogels in het struikgewas, in de zoete netten van de liefde verstrikt.	957 958
Di.	Is dat niet precies wat je met je expeditie wilt verhoeden? Misschien betrap je ze wel – als ze jou niet eerst betrappen.	959 960
Pe.	Leid me dwars door de stad van de Thebanen; want ik ben de enige van hen die dit durft.	961 962
Di.	Ja, jij alleen spant je in voor de stad, als enige. Daarom ook wachten jou de beproevingen die daarbij passen. Kom, volg mij: ik ga mee als gids en zal over je veiligheid waken – maar je terugbrengen zal iemand anders.	963 964 965
Pe.	Precies: mijn moeder.	966
Di.	Duidelijk zichtbaar voor iedereen.	
Pe.	Dat is precies waarvoor ik ga.	967
Di.	Je zult gedragen worden ...	
Pe.	Wat een luxe!	968
Di.	In de armen van je moeder.	
Pe.	Sterker nog: ik moet me zelfs laten verwennen?	969
Di.	Verwennen op mijn manier, ja.	
Pe.	Krijg ik eindelijk wat ik verdien!	970
Di.	Huiveringwekkend ben je en huiveringwekkend leed ga je tegemoet: daarom zul je een roep verwerven die torent tot in de hemel. Strek uit je handen, Agaue en je zusters, dochter van Kadmos. Ik breng deze jongeman naar een grote beproeving. De overwinnaar, dat staat vast ben ik, en Bromios; de rest leert zich vanzelf.	971 972 973 974 975 976
Ko.	Kom, snelle honden van Waan, kom naar de bergen waar de dochters van Kadmos hun thiasos houden; als horzels jaag hen op tegen de man in vrouwendracht de waanzinnige bespieder der maenaden. Zijn moeder zal hem als eerste zien uitkijkend vanaf een hoge rots of een bergpiek en zal roepen tot de maenaden: 'Wie is die man, die bergloper,	(strofe) 980 985

die als spion van de dochters van Kadmos gekomen is naar de bergen,
ja gekomen naar de bergen, bakchanten. Wie is het die hem heeft gebaard?
Want een mensenvrouwenzoon, dat is hij niet
– nee, het kind van een leeuwin
is hij of van één van de Libische Gorgonen. 990

Gerechtigheid manifesteer u, manifesteer u
en dood hem met uw zwaard;
snijd de strot door van de zondaar
tegen goden, tegen traditie, tegen orde, 995
de zoon van Echion, de Aardgeborene

– de man die met onterechte mening en asociale woede (antistrophe)
uw orgiën, Bakchos, bejegt en uw moeder,
in zinsverbijstering
en waanzinnige aanmatiging, 1000
denkend dat hij wat onoverwinnelijk is, met geweld kan bedwingen.
Tot verstandig gedrag jegens de goden
komt men door een plotselinge dood
Wie zich gedraagt als een sterveling betaamt, leeft zonder ellende.

... 1005
...
...
(...) dag en nacht respectvol en
godvrezend te zijn, wat buiten recht
en orde gaat uit te bannen, de goden te eren. 1010

Gerechtigheid manifesteer u, manifesteer u
en dood hem met uw zwaard;
snijd de strot door van de zondaar
tegen goden, tegen traditie, tegen orde, 1115
de zoon van Echion, de Aardgeborene.

Verschijn: in de gedaante van een stier of een veelkoppige (epode)
slang of een vuurspuwende leeuw. 1020
Kom, Bakchos, werp met een glimlach
de jager van de bakchanten de doodsstrop
om de hals, laat hem vallen onder
de kudde der maenaden.

TWEEDE BODE

O huis dat ooit als gelukkig gold in Griekenland, 1024
van de oude man uit Sidon, die het gewas 1025
der Aardgeborenen uit de slangetanden zaaide: 1026
hoe beweent ik u – ik ben maar een slaaf, maar toch! 1027
[want een goede slaaf draagt het lot van zijn meester.] 1028

Ko. Wat is er? Heb je slecht nieuws van de bakchanten? 1029

Bo. Pentheus is dood, de zoon van Echion. 1030

Ko. Heer Bromios, als een groot god hebt u zich gemanifesteerd! 1031

Bo. Wat bedoel je? Waarom zeg je dat? Je wilt toch niet zeggen	1032
dat mijn meesters' ongeluk je plezier doet?	1033
Ko. Ik jubel in een vreemde taal, een barbarenlied	1034
– want niet meer sidder ik van angst voor boeien.	1035
Bo. Dacht je dan dat Thebe zo'n gebrek heeft aan mannen	1036
<dat het nu geen macht meer heeft over je?>	
Ko. Dionysos, Dionysos, niet Thebe,	1037
heeft macht over mij!	1038
Bo. Dat mag zo zijn, maar blij zijn om een ongeluk als het gebeurd is,	1039
dat is toch niet fraai, vrouwen.	1040
Ko. Kom, vertel! Zeg me hoe hij is gestorven,	1041
de boze man die boze dingen deed.	1042
Bo. Toen we de stad Thebe uit waren,	1043
kwamen we bij de rivier de Asopos,	1044
om tenslotte de berg Kithairon te bereiken,	1045
Pentheus en ik (want ik volgde mijn meester)	1046
en de vreemdeling die ons naar het schouwspel zou leiden.	1047
Eerst kozen we positie in een grazige valei,	1048
terwijl we ervoor zorgden dat onze voeten en tong	1049
geen geluid maakten, zodat wij zouden zien zonder gezien te worden.	1050
Er was daar een dal, omringd door hellingen, waar water door stroomde,	1051
beschaduwd door sparren. Daar waren ze, de maenaden:	1052
ze zaten op de grond en waren hard bezig met aangename dingen.	1053
Sommigen van hen repareerden een kapotte thyrsos	1054
en bekroonden hem met een nieuwe klimopdos;	1055
anderen gedroegen zich als veulens, bevrijd van het bonte juk,	1056
en zongen in beurtzang een bakchantenlied.	1057
Maar Pentheus, de ongelukkige, zag die vrouwenbende niet	1058
en zei: 'Vreemdeling, vanaf de plaats waar we nu staan,	1059
kan ik met mijn ogen die zogenaamde maenaden niet bereiken.	1060
Maar als ik in een hoge spar klim en op een tak ga zitten,	1061
dan kan ik het schandelijke gedrag van de maenaden goed zien.'	1062
Een moment daarna zag ik eindelijk met eigen ogen wat een mirakels man	1063
die vreemdeling is: hij greep de hemelhoge top van een spar	1064
en trok die omlaag, en lager, en nog lager – helemaal tot op de zwarte grond.	1065
De boom boog krom als een boog of een perfect wiel,	1066
dat om een met de passer getrokken model wordt gericht:	1067
zó trok de vreemdeling die bergstam met zijn beide handen omlaag	1068
en boog hem tot op de grond – dat was geen mensenwerk.	1069
Hij zei Pentheus op de sparretakken te gaan zitten	1070
en liet de boom toen door zijn handen omhoog komen, zodat hij zich rechtte	1071
zonder te schudden – want hij wilde niet dat de boom Pentheus af zou gooien.	1072
Toen de boom weer recht was stak hij recht tot in de aether	1073
en mijn meester zat boven in de top,	1074
beter zichtbaar voor de maenaden dan hij hèn zag:	1075
want hij was nog niet zichtbaar, daarboven in die boom,	1076
of de vreemdeling was niet meer te zien	1077
en uit de lucht klonk er een stem – Dionysos	1078
natuurlijk – die riep: 'Vrouwen,	1079

ik breng jullie de man die jullie en mij en mijn mysteriën	1080
belachelijk maakt. Kom, straf hem dan!	1081
En tegelijk met deze woorden schoot een lichtflits	1082
van heilig vuur tussen hemel en aarde.	1083
De maenaden werd stil en geen blad verroerde zich	1084
in het bosrijke dal; geen dier was er te horen.	1085
De maenaden hadden zijn woorden echter niet goed opgevangen,	1086
dus gingen zij rechtop staan en keken om zich heen.	1087
En de god herhaalde zijn roep. Nu verstonden zij het bevel	1088
van Bakchos duidelijk, de dochters van Kadmos;	1089
zij stoven weg en met krachtige passen	1090
renden zij welhaast duifsnel op ons af:	1091
zijn moeder Agaue, haar zusters	1092
en alle bakchanten. Zij sprongen door het dal met zijn woeste stroom,	1093
tussen de rotsen door, bezeten als zij waren van de adem van de god.	1094
Toen zij mijn meester hoog in de spar zagen zitten,	1095
beklom een groep een torenhoge rots	1096
en wierp met krachtige zwaai stenen naar hem toe	1097
en bekogelde hem met dennetakken.	1098
Anderen gooiden hun thyrsos door de lucht	1099
naar Pentheus, een vreselijk spervuur – zonder succes,	1100
want de ongelukkige man zat te hoog voor hun aanval;	1101
maar hij was wel ten einde raad.	1102
Tenslotte braken zij bliksemsnel eiketakken af	1103
en probeerden met deze onijzeren hefbomen de wortels uit de grond te wrikken	1104
Toen ook dit niet lukte ondanks hun inspanningen	1105
zei Agaue: ‘Ga om de stam heen staan	1106
en pak hem vast, maenaden, want we moeten het dier	1107
daarboven zien te vangen: hij mag het geheim	1108
van het dansen voor de god niet verraden.’ Ontelbare handen	1109
grepen de stam beet en trokken hem uit de aarde.	1110
Hij nu viel uit de top naar beneden	1111
en sloeg tegen de grond. Hij schreeuwde het uit van angst,	1112
Pentheus, want het drong tot hem door dat hij in groot gevaar was.	1113
Zijn moeder was de eerste die als priesteres met het bloedig offer begon	1114
en zich op hem stortte. En Pentheus rukte de doek van zijn haar,	1115
opdat zij hem zou herkennen en niet zou doden,	1116
de arme Agaue. Hij raakte haar wang aan	1117
en zei: ‘Ik ben het toch moeder, je eigen zoon,	1118
Pentheus, die jij ter wereld bracht in het huis van Echion;	1119
heb medelijden met mij, moeder, dood mij niet:	1120
ik heb misschien fouten gemaakt, maar ben toch je eigen kind!’	1121
Maar haar stond het schuim op de lippen,	1122
haar ogen rolden wild en haar geestvermogens waren gestoord:	1123
zij was helemaal in Bakchos’ macht en hij kon haar niet overtuigen.	1124
Ze greep de linkerarm van de ongelukkige	1125
bij de elleboog, zette zich schrap tegen zijn ribben	1126
en rukte de arm bij de schouder af – niet dat zij zo sterk was,	1127
maar de god gaf haar handen kracht.	1128

En Ino volbracht aan de andere kant hetzelfde wapenfeit 1129
 en scheurde daar het vlees los; toen stortten Autoonö 1130
 en de hele meute bakchanten zich op hem – het was een en al gegil: 1131
 hij kreunde met alle adem die nog in hem was, 1132
 en zij juichten. De een liep weg met een arm, 1133
 de ander met een voet waar de laars nog aan zat; 1134
 het vlees werd van de ribben gescheurd. Allen speelden met het vlees 1135
 van Pentheus als met een bal en hun handen zaten onder het bloed. 1136
 Nu ligt het lichaam in stukken verspreid, aan de voet van de harde 1137
 rotsen en ook in het dichtbegroeide bos, 1138
 niet makkelijk terug te vinden. Zijn moeder 1139
 kreeg nu net zijn arme hoofd te pakken 1140
 en heeft het bovenop haar thyrsos gestoken; zij denkt dat het de kop 1141
 van een bergleeuw is, waarmee zij over de Kithairon waart. 1142
 Haar zusters zijn nog steeds aan het dansen met de maenaden, 1143
 maar zij loopt vol trots al met de vreselijke jachtbuit 1144
 door de stad en roept steeds Bakchos aan; 1145
 ze prijst hem als haar jachtgenoot, haar helper bij de jacht, 1146
 haar succesbrenger – terwijl hij haar als trofee juist tranen brengt. 1147
 Wel, ik ben er nu vandoor, weg van dit ongeluk; 1148
 ik wil er niet bij zijn als Agaue bij het paleis aankomt. 1149
 Zijn grenzen te kennen en respect te hebben voor de goden 1150
 is het beste wat een mens kan doen. Het komt mij voor alsof 1151
 het voor de mensen het verstandigste is om zich daaraan ook te houden. 1152

Ko. Kom laat ons dansen voor Bakchos,
 laat ons uitschreeuwen het lot
 van Pentheus, het slangekind. 1155
 de man die vrouwenkieren kreeg
 en een narthex, een mooie thyrsos,
 het werktuig van de dood;
 een stier leidde hem naar zijn ongeluk.
 Thebaanse bakchanten, 1160
 jullie roemvolle overwinningslied leidde tot
 verdriet en tranen.
 Een fraaie strijd: druipend van het bloed
 de hand te slaan aan je kind.

Maar daar zie ik Pentheus' moeder Agaue;
 ze komt aanrennen met rollende ogen.
 Ontvang haar in de feeststoet van de euhoi-god!

AGAUE

Bakchanten uit Azië (strofe)

Ko. Waaron roept u mij?

Ag. Wij brengen uit de bergen
 een vers afgesneden loot mee naar huis, 1170
 een pracht van een jachtbuit.

Ko. Ik zie hem en neem u op in ons feest.

Ag. Ik heb hem gevangen zonder net,

de jonge welp van een wilde leeuw: kijk maar!	1175
Ko. Waar in de wildernis?	
Ag. De Kithairon...	
Ko. De Kithairon?	
Ag. doodde hem.	
Ko. En wie heeft hem getroffen?	
Ag. Mij als eerste was dat gegund: gelukkige Agaue noemen mij de thiasoi.	1180
Ko. En wie nog meer?	
Ag. Kadmos'...	
Ko. Kadmos' wat?	
Ag. zijn kinderen: na mij, na mij beroerden zij dit beest: ja, een mooie buit!	
Deel nu in mijn feestroes!	<i>(antistrophe)</i>
Ko. Wat, delen? Arme ziel!	
Ag. De stier is nog jong; onder de helm van fijn haar groeit het eerste dons.	1185
Ko. Ja het is onmiskenbaar een woest beest, zo met dat haar.	
Ag. Bakchos de jager heeft kundig, heel kundig, de maenaden tegen dit dier opgehitst.	1190
Ko. Ja, onze heer is een jager.	
Ag. Ben ik niet te prijzen?	
Ko. Jij bent te prijzen.	
Ag. Zo dadelijk zullen ook de Kadmeeërs ...	
Ko. – en je zoon natuurlijk, Pentheus ...	1195
Ag. Hij zal zijn moeder prijzen, die deze buit, het leeuwenjong, gevangen heeft.	
Ko. Een abnormale vangst.	
Ag. En abnormaal gevangen.	
Ko. Ben je trots?	
Ag. Ik ben dolgelukkig: groots, ja groots heb ik op deze jacht gepresteerd.	
Ko. Laat hem dan nu maar aan de burgers zien, ongelukkige, de buit die je komt brengen als bewijs van je overwinning.	1200 1201
Ag. Bewoners van de vestingstad Thebe, kom kijken naar mijn vangst, het dier dat wij, dochters van Kadmos, gevangen hebben – niet met Thessalische werpsperen, en ook niet met een net, maar met deze blanke handen. Wie eerst bij de speermaker is langsgeweest, hoeft dus voortaan niet meer over zijn vangst op te scheppen: nergens goed voor! Wij hebben met de blote hand dit beest gevangen	1202 1203 1204 1205 1206 1207 1208 1209

en zijn lichaam uit elkaar gescheurd.	1210
Waar is mijn oude vader? Laat hij bij mij komen.	1211
En Pentheus, mijn zoon, waar is hij? Hij moet een stevige ladder	1212
pakken en die hoog tegen de muur van het paleis zetten,	1213
om deze kop aan de triglyphen te spijkeren,	1214
de leeuwepkop, de jachtbuit die ik hier heb.	1215
Ka. Deze kant op, dienaren met jullie ongelukkige last, deze kant op	1216
met Pentheus; hier voor het huis. Eindelijk zijn we er.	1217
Ik ben doodmoe, want ik heb eindeloos moeten zoeken	1218
naar het lichaam. Het was in stukken gescheurd	1219
toen ik het vond in een bos in de ravijnen van de Kithairon,	1220
waar het moeilijk zoeken was: de stukken lagen overal.	1221
Ik hoorde van iemand wat voor vreselijks mijn dochters hadden gedaan	1222
toen ik net weer binnen de stadmuren was	1223
met de oude Teiresias, terug van het bakchanaal.	1224
Toen ben ik weer terug de bergen in gegaan	1225
en heb er mijn kleinkind opgehaald, het slachtoffer van de maenaden.	1226
Ik zag haar die Aktaion baarde aan Aristaios,	1227
Autonoë, en ook Ino bij het kreupelhout,	1228
nog in de greep van de waanzin, de ongelukkigen.	1229
Van Agaue vertelde iemand mij dat ze ook nog in trance,	1230
maar wel al op weg naar hier was – en dat blijkt te kloppen,	1231
want daar zie ik haar – een prettig gezicht is het niet.	1232
Ag. Vader, je kunt apetrots zijn:	1233
je hebt zonder meer de beste dochters van iedereen.	1234
Dat geldt voor allemaal, maar speciaal voor mij,	1235
want ik heb de weefspoel bij het weefgetouw gelaten	1236
voor grotere dingen: ik ben gaan jagen met mijn blote handen.	1237
In mijn armen heb ik – kijk, hier: dit –	1238
de beloning voor mijn dapperheid: om aan je paleis	1239
op te hangen als trofee. Hier vader, pak aan!	1240
Wees trots op mijn jaagkunst en nodig je vrienden uit	1241
voor een diner. Je boft maar,	1242
ja je boft maar met een dochter die zulke dingen kan.	1243
Ka. Wat een ellende, mateloos, niet om aan te zien,	1244
de moord die jullie hebben begaan met jullie ellendige handen.	1245
Een mooi offer is het dat je voor de goden hebt gevangen	1246
en dat je ons hier in Thebe als maaltijd aanbiedt.	1247
O wat een ongeluk – in de eerste plaats voor jou, maar ook voor mij.	1248
Want de god, heer Bromios heeft terecht, maar wel erg radicaal,	1249
ons leven verwoest, terwijl hij nog wel familie van ons is.	1250
Ag. Wat is de ouderdom toch een last voor de mensen	1251
en wat kijkt ze somber. Ach was mijn kind maar	1252
net zo'n goede jager als zijn moeder,	1253
wanneer hij met zijn vrienden uit de stad	1254
op wilde beesten jaagt. Maar helaas, hij kan alleen	1255
met goden vechten. Vader, zeg jij	1256
er dan toch iets van! En gaat iemand hem nog roepen,	1257
zodat hij kan zien hoe gelukkig ik ben?	1258

Ka. Wat vreselijk; als jullie straks beseffen wat jullie hebben gedaan,	1259
dan zullen jullie een vreselijke pijn voelen. Maar als jullie blijven	1260
in de toestand waarin jullie nu verkeren,	1261
dan blijven jullie in je ongeluk nog denken dat jullie gelukkig zijn.	1262
Ag. Wat is er dan toch mis met mijn gedrag?	1263
Ka. Kijk eerst maar eens omhoog naar de hemel.	1264
Ag. Goed dan – maar wat moet ik daar dan zien?	1265
Ka. Ziet die er nog steeds hetzelfde uit, of is hij veranderd?	1266
Ag. Nee, hij is opeens helderder dan daarnet en lichter.	1267
Ka. En voel je die extase nog?	1268
Ag. Wat bedoel je dáármee? Nu je het zegt,	1269
ik voel weer enig besef. Er begint iets in me te veranderen.	1270
Ka. Wel, versta je me dan nu en kun je ook al een duidelijk antwoord geven?	1271
Ag. Ja, maar ik ben wel helemaal vergeten waar we het daarnet over hadden.	1272
Ka. In welke familie ben je door je huwelijk terechtgekomen?	1273
Ag. Aan een Zaailling heb je me gegeven, zeggen ze, aan Echion.	1274
Ka. En hoe heet dan het kind dat in je echtgenoots huis geboren werd?	1275
Ag. Pentheus natuurlijk, het kind van ons twee.	1276
Ka. En wiens hoofd heb jij nu in je armen?	1277
Ag. Dat van een leeuw; dat zeiden mijn jachtgenotes ook.	1278
Ka. Kijk nu eens goed: je ziet het zo.	1279
Ag. O God, wat zie ik? Wat heb ik hier in mijn handen?	1280
Ka. Kijk goed en laat het nog beter tot je doordringen.	1281
Ag. Ik zie een heel groot verdriet, wat ontzettend.	1282
Ka. Denk je nu nog steeds dat hij op een leeuw lijkt?	1283
Ag. Nee! Ik heb het hoofd van Pentheus vast, verschrikkelijk!	1284
Ka. Daar heb ik aldoor al verdriet om en jij zag 't maar niet.	1285
Ag. Wie heeft hem gedood? Hoe komt hij in mijn handen?	1286
Ka. Bittere waarheid, wat kom je laat.	1287
Ag. Vertel 't, mijn hart bonst van angst als ik eraan denk wat je gaat zeggen.	1288
Ka. Jij hebt hem gedood, samen met je zusters.	1289
Ag. Waar is hij dan omgekomen? In huis soms? Zeg me, waar?	1290
Ka. Op dezelfde plaats waar eens de honden Aktaion hebben verscheurd.	1291
Ag. Waarom is hij naar de Kithairon gegaan, mijn verdoemde kind?	1292
Ka. Hij ging om de god en jullie ritueel te bespotten.	1293
Ag. Maar hoe zijn wij daar dan beland?	1294
Ka. Jullie waren in extase; ja, heel de stad was in Bakchos' greep.	1295
Ag. Dionysos is onze ondergang, nú begrijp ik het.	1296
Ka. Maar hij was dan ook beledigd: jullie geloofden niet dat hij een god was.	1297
Ag. En het lichaam van mijn lief kind, waar is het, vader?	1298
Ka. Ik heb het moeizaam bijeengezocht; hier is het.	1299
Ag. Liggen alle ledematen aan elkaar zoals het hoort?	1300
.....	
Ag. Was Pentheus even dwaas als ik?	1301
Ka. Ja, hij respecteerde de god net zo min als jullie.	1302
Daarom bracht die een onheil over allemaal, over jullie	1303
en over Pentheus; en daardoor stortte hij de hele familie in het ongeluk,	1304
mij ook. Zelf heb ik immers geen zoon	1305
en nu is het kind uit jouw buik, ongelukkige,	1306

op een schandelijke en afschuwelijke manier gestorven. Hier ligt hij,	1307
de man door wie het huis juist weer opbloede. Jij, mijn kind,	1308
betekende als zoon van mijn dochter de voortzetting van het geslacht,	1309
en de stad had ontzag voor je. Niemand waagde het	1310
deze oude man te beledigen, als hij jou zag staan;	1311
want hij zou zijn verdiende loon hebben gekregen.	1312
Nu zal ik eerloos verbannen zijn uit mijn huis,	1313
ik, de grote Kadmos, die het geslacht der Thebanen	1314
heb gezaaid en het mooiste gewas heb gemaaid.	1315
Dierbaarste van alle mannen – want ook al leef je niet meer,	1316
toch blijf ik je tot mijn dierbaarsten rekenen, mijn kind –	1317
je hand raakt deze baard nooit meer aan,	1318
nooit meer zul je me omhelzen en zeggen: ‘vader-van-mijn-moeder,	1319
wie is het die je onrecht doet, die geen respect toont, opa?’	1320
Wie brengt je hart van streek met kwetsende opmerkingen?	1321
Zeg het me, dan straf ik de boosdoener, vader.’	1322
Nu ben ik ongelukkig, jij bent een hoopje ellende,	1323
je moeder is diep te beklagen, en ook de rest van de familie is een en al ellende.	1324
Mocht er nog iemand zijn die denkt slimmer te zijn dan de goden,	1325
dan moet hij ze bij het zien van de dood van deze man toch gaan respecteren.	1326
Ko. Jouw lot doet me pijn, Kadmos. Je kleinzoon	1327
heeft zijn straf verdiend, maar voor jou is het wel pijnlijk.	1328
Ag. Vader, nu je ziet hoezeer mijn lot veranderd is...	1329
.....	
DIONYSOS	<i>(deus ex machina)</i>
.....	
(tot Kadmos:) Je zult in een slang veranderen en je vrouw	1330
zal eveneens de gedaante van een wilde slang krijgen:	1331
Harmonia, de dochter van Ares, met wie jij, een sterveling, getrouwd bent.	1332
Volgens een orakel van Zeus zul je met je vrouw	1333
een ossewagen voortdrijven, als aanvoerder van een vreemd volk.	1334
Vele steden zul je verwoesten met je onmetelijke leger.	1335
Wanneer de soldaten echter het orakel van Loxias	1336
hebben geplunderd, zal het hun op hun tocht naar huis	1337
slecht vergaan. Maar jij en Harmonia zullen gered worden	1338
door Ares en levend en wel in het land der gelukzaligen worden geëtableerd.	1339
Niet als zoon van een sterveling zeg ik, Dionysos, je dit,	1340
maar als een zoon van Zeus. Als jullie hadden ingezien dat jullie	1341
verstandig moesten zijn, toen jullie dat niet wilden, waren jullie nu	1342
Zeus’ zoons gelukkige bondgenoten geweest.	1343
Ka. Dionysos, we hebben verkeerd gedaan: alsjeblijft ...	1344
Di. Het is te laat. Toen het nodig was, erkenden jullie mij niet.	1345
Ka. We zien dat nu in, maar je straf is te streng.	1346
Di. Natuurlijk: jullie hebben mij onheus bejegend – en ik ben een god.	1347
Ka. Als het om woede gaat, moeten goden zich niet gedragen als mensen.	1348
Di. Al lang geleden heeft Zeus, die mijn vader is, dit goedgekeurd.	1349
Ag. Ach, vader, er is niets meer aan te doen: we zijn gedoemd tot ballingschap.	1350
Di. Wat wachten jullie nog: het is toch onvermijdelijk.	1351
Ka. Agaue, we zijn in een afgrond van ellende terecht gekomen,	1352

allemaal, jij, ongelukkige, je zusters	1353
en arme ik. Op mijn oude dag moet ik nog een vreemdeling worden	1354
in een vreemd land. En het orakel gebiedt me ook nog	1355
een leger van allerhande vreemdelingen tegen Griekenland aan te voeren.	1356
Met de dochter van Ares, Harmonia, mijn vrouw,	1357
beide in de gedaante van een woeste slang,	1358
zal ik optrekken tegen de altaren en graven van de Grieken	1359
als gids van speren. En aan mijn ellende	1360
komt geen einde, integendeel, zelfs als ik de Acheron overgestoken ben,	1361
die naar de Onderwereld leidt, zal ik geen rust vinden.	1362
Ag. Ja, vader, en ik zal ver van jou vandaan in ballingschap leven.	1363
Ka. Klamp je niet aan mij vast, ongelukkig kind:	1364
jij bent een jonge zwaan, ik een grijze dar.	1365
Ag. Waar kan ik naartoe, nu ik ben verbannen uit mijn vaderland?	1366
Ka. Ik weet 't niet, mijn kind; je vader is een slechte bondgenoot.	1367
Ag. Vaarwel paleis, vaarwel vaders	(<i>exodos</i>)
stad; ik verlaat je in mijn ongeluk	
verbannen uit mijn huis.	1370
Ka. Ga nu, mijn kind, naar Aristaios' huis...	
.....	
Ag. Ik heb medelijden met je, vader.	
Ka. En ik met jou, m'n kind,	
en ik huil om je zusters.	
Want het is verschrikkelijk	
zoals de machtige Dionysos heeft gewoed	1375
in jouw huis.	
Di. Maar jullie hebben me dan ook iets vreselijks aangedaan:	
ik werd in Thebe niet vereerd.	
Ag. Vaarwel, vader.	
Vaarwel, arme dochter.	
Het zal niet gemakkelijk zijn.	1380
Ag. Ga mee, gezellen, naar mijn zusters,	
die mee moeten gaan in ballingschap,	
Ik wil gaan naar waar	
de vervloekte Kithairon mij nooit meer ziet	
en ik nooit meer de Kithairon;	1385
nooit meer wil ik zijn waar ik herinnerd wordt aan de thyrsos:	
die is voor andere bakchanten nu.	
Ko. Het goddelijke heeft vele gedaanten	
en de goden laten veel gebeuren wat niet werd verwacht;	
wat waarschijnlijk leek, is niet gebeurd,	1390
maar voor wat onwaarschijnlijk leek, heeft de god een weg gevonden.	
En zo eindigt deze handeling.	

Bibliografie

1. Tragedie

1.1. Inleidingen, overzichten, bibliografie

Bruikbare algemene inleidingen zijn

- Easterling P.E. & B.M.W. Knox (edd.), *The Cambridge History of Classical Literature*, vol. I, part 2: Greek Drama, Cambridge ²1989 (hierna geciteerd als CHCL I.2)
- Latacz, J., *Einführung in die griechische Tragödie*, Göttingen 1993
- Erp Taalman Kip, A.M. van, *Bokkenzang: over Griekse tragedies*, Amsterdam 1997

De twee eerstgenoemde werken bevatten een uitgebreide en systematische bibliografie, waarin men nagenoeg alle standaardwerken en -uitgaven vindt. Een wat andere opzet heeft:

- Easterling, P.E. (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Tragedy*, Cambridge 1997 (hierna geciteerd als CCGT)

Hierin vindt men een twaalfstal essays over onderwerpen die in het tragedieonderzoek momenteel in de belangstelling staan. Verder bevat het werk het meest recente substantiële bibliografische overzicht (helaas niet opgesplitst naar onderwerpen).

Voor een eerste oriëntering op kunnen ook de volgende recente artikelenbundels goede diensten bewijzen:

- Carpenter, T.H. & C.A. Faraone (edd.), *Masks of Dionysus*, Ithaca & London 1993
- Scodel, R. (ed.), *Theatre and Society in the Classical World*, Ann arbor 1993
- Silk, M. (ed.), *Tragedy and the Tragic: Greek Theatre and Beyond*, Oxford 1996
- Sommerstein, A.H., S. Halliwell, J. Henderson & B. Zimmerman (edd.), *Tragedy, Comedy and the Polis: Papers from the Greek Drama Conference, Nottingham 18-20 July 1990*, Bari 1993
- Winkler, J.J. & F. Zeitlin (edd.), *Nothing to Do with Dionysus? Athenian Drama in its Social Context*, Princeton 1990

Verder zijn nog te noemen:

- Lesky, A., *Die tragische Dichtung der Hellenen*, Göttingen ³1972 (vertaald als: *Greek Tragic Poetry*, New Haven 1983)
- Schadewaldt, W., *Die griechische Tragödie*, Frankfurt am Main 1991

1.2. Oorsprong en geschiedenis van de het Griekse theater

Bruikbare inleidingen tot dit onderwerp zijn onder meer:

- Winnington-Ingram, R.P., 'The Origins of Tragedy,' in: CHCL I.2 (boven §1.1), 1-5

Een vrij uitgebreide bibliografie over dit onderwerp vindt men op p. 174 van CHCL I.2. Enkele belangrijke studies zijn:

- Pickard Cambridge, A.W., *Dithyramb, Tragedy and Comedy*, 2nd edn, revised by T.B.L. Webster, Oxford 1962 (1st edn Oxford 1927)
- Adrados, F.R., *Festival, Comedy and Tragedy: the Greek Origins of Theatre*, Leiden 1975
- Bieber, M., *The History of the Greek and Roman Theatre*, Princeton ²1961 (1939)

1.3. Opvoeringspraktijk en maatschappelijke context

Als inleiding is bruikbaar:

- Gould, J., 'Tragedy in Performance,' in: CHCL I.2 (hierboven §1.1), 6-28

Een uitputtend (maar onoverzichtelijk) overzicht van de oudere literatuur over 'tragedy in performance' vindt men op pp. 175-7 van CHCL I.2. De lijst hieronder geeft alleen standaardwerken en belangrijke literatuur van na het verschijnen van CHCL I.2 (1985).

- Arnott, P.D., *Greek Scenic Conventions in the Fifth Century BC*, Oxford 1962
- Arnott, P.D., *Public and Performance in the Greek Theatre*, London & New York 1989
- Blume, H.-D., *Einführung in das antike Theaterwesen*, Darmstadt ³1991 (1978)
- Brooke, I., *Costume in Greek Classic Drama*, London 1962
- Cartledge, P., "'Deep Plays": Theatre as Process in Greek Civic Life,' in: CCGT (hierboven §1.1), 3-35
- Csapo, E. & W.J. Slater, *The Context of Ancient Drama*, Ann Arbor 1995
- Dingel, J., *Das Requisit in der griechischen Tragödie*, Diss. Tübingen 1967
- Dörpfeld W. und Reisch E., *Das griechische Theater: Beiträge zur Geschichte des Dionysos-Theater in Athen und anderer griechischer Theater*, Athen 1896
- Easterling, P.E., 'A Show for Dionysus,' in: CCGT (hierboven §1.1), 36-53
- Easterling, P.E., 'Form and Performance,' in: CCGT (hierboven §1.1), 151-77
- Ghiron-Bistagne, P., *Recherches sur les acteurs dans la Grèce antique*, Paris 1976
- Goldhill, S., 'The Great Dionysia and Civic Ideology,' in: Winkler & Zeitlin 1990 (hierboven §1.1), 97-129
- Goldhill, S., 'The Audience of Athenian Tragedy,' in: CCGT (hierboven §1.1), 54-68
- Green, J., 'Theatre Production: 1971-1986,' *Lustrum* 31, 1989, 7-71
- Green, J., 'On Seeing and Depicting the Theatre in Classical Athens,' *GRBS* 32, 1991, 15-50
- Green, J.R., *Theatre in Ancient Greek Society*, New York & London 1994
- Hall, E., 'The Sociology of Athenian Tragedy,' in: CCGT (hierboven §1.1), 93-126
- Meier, C., *Die politische Kunst der griechischen Tragödie*, München 1988 (vertaald als: *The Political Art of Greek Tragedy*, Cambridge 1993)
- Mette, H.-J., *Urkunden dramatischer Aufführungen in Griechenland*, Berlin 1977
- Pickard Cambridge, A.W., *The Dramatic Festivals of Athens*, 2nd edn, revised by J. Gould & D.M. Lewis, Oxford 1968 (oorspr. 1953)

- Pickard-Cambridge, A.W., *The Theatre of Dionysus at Athens*, Oxford 1946
- Rösler, W., *Polis und Tragödie: Funktionsgeschichtliche Betrachtungen zu einer antiken Literaturgattung*, Konstanz 1980
- Scodel, R., *Theatre and Society in the Classical World*, Ann Arbor 1993
- Simon, B., *Festivals of Attica: an Archaeological Commentary*, Madison & London 1983
- Sommerstein, A.H. e.a. (edd.), *Tragedy, Comedy and the Polis: Papers from the Greek Drama Conference, Nottingham 18-20 July 1990*, Bari 1993
- Sourvinou-Inwood, C., 'Something to Do with Athens: Tragedy and Ritual,' in: M. Ostwald & S. Hornblower (edd.) *Ritual, Finance, Politics: Festschrift D.M. Lewis*, Oxford 1994, 269-89
- Spitzbarth, A., *Untersuchungen zur Spieltechnik der griechischen Tragödie*, Diss. Zürich 1945
- Taplin, O., *The Stagecraft of Aeschylus*, Oxford 1977
- Walcot, P., *Greek Theatre in its Theatrical and Social Context*, Cardiff 1976
- Webster, T.B.L., 'The Greek Poet and the Mask,' in M.J. Anderson (ed.), *Classical Drama and its Influence: Essays Presented to H.D.F. Kitto*, London 1965, 3-13
- Webster, T.B.L., *Greek Theatre Production*, London 1956
- Webster, T.B.L., *The Greek chorus*, London 1970
- West, M.L., *Greek Music*, Oxford 1992
- Wilson, P.J., *Tragedy and Democracy: the Athenian Choregia*, Cambridge 1998

1.4. Compositie, stof, werking

- Zimmermann, B. (ed.), *Antike Dramentheorien und ihre Rezeption*, Stuttgart 1992
- Belfiore, E., *Tragic Pleasures: Aristotle on Plot and Emotion*, Princeton 1992
- Bers, V., 'Tragedy and Rhetoric,' in I.A. Worthington (ed.), *Persuasion: Greek Rhetoric in Action*, London & New York 1994, 176-95
- Bremer, J.-M., *Hamartia: Tragic Error in the Poetics of Aristotle and in Greek Tragedy*, Amsterdam 1969
- Burian, P., 'Myth into *muthos*: The Shaping of the tragic Plot,' in: CCGT (hierboven §1.1), 178-208
- Erp Taalman Kip, A.M. van, 'De Attische tragedie: de opvoeringspraktijk en de mythische stof,' *Heremeneus* 62, 1990, 58-66
- Fisher, N.R.E., *Hybris: A Study in the Values of Honour and Shame in Ancient Greece*, Warminster 1992
- Garner, R., *From Homer to Tragedy: the art of Allusion in Greek Poetry*, London 1990
- Gellrich, M., *Tragedy and Theory: the Problem of Conflict since Aristotle*, Princeton 1988
- Goldhill, S., *Reading Greek Tragedy*, Cambridge 1986
- Goldhill, S., 'The Language of Tragedy: Rhetoric and Communication,' in: CCGT (hierboven §1.1), 127-50
- Halliwell, S., *The Poetics of Aristotle: Translation and Commentary*, London 1987
- Jens, W. (ed.), *Die Bauformen der griechischen Tragödie*, München 1971. Daarin o.a. J. Rode, 'Das Chorlied' (85-115); W. Barner, 'Die Monodie' (277-320); H.-W. Schmidt, 'Die Struktur des Eingangs'; H. Popp, 'Das Amoihaion' (221-75); B. Seidensticker, 'Stichomuthia'.

- Knox, B.M.W., *The Heroic Temper: Studies in Sophoclean Tragedy*, Berkeley 1964
- Lattimore, R., *Story Patterns in Greek Tragedy*, London & Ann Arbor 1964
- Nussbaum, M., *The Fragility of Goodness: Luck and Ethics in Greek Tragedy and Philosophy*, Cambridge 1986
- Padel, R., *In and Out of the Mind: Greek Images of the Tragic Self*, Princeton 1992
- Padel, R., *Whom Gods Destroy*, Princeton 1995
- Segal, C., *Interpreting Greek Tragedy: Myth, Poetry, Texts*, Ithaca & London 1986
- Segal, C., 'Catharsis, Audience and Closure in Greek Tragedy,' in Silk 1996 (zie §1.1), 149-72
- Whitlock-Blundell, M., *Helping Friends and Harming Enemies*, Cambridge 1989
- Williams, B., *Shame and Necessity*, Berkeley 1993

1.5. Versleer

Na en naast Van Raalte's *Syllabus Versleer* is te raadplegen:

- Raalte, M. van, *Rhythm and Metre: towards a Systematic Description of Greek Stichic Verse*, Assen 1986 (diss. Leiden)
- Sicking, C.M.J., *Griechische Verslehre*, München 1993, Kap. 3. 'Iambischer Trimeter,' 88-99; 5. 'Trochäischer Tetrameter,' 105-10
- Dale, A.M., *The Lyric Metres of Greek Drama*, Cambridge 1968
- Dale, A.M., *Metrical Analyses of Tragic Choruses*, 2 fascicles, BICS Suppl. 21.1-2, London 1971 & 1981

1.6. Beeldmateriaal

- Green, J. & E.W. Handley, *Images of the Greek Theatre*, London 1995
- Neiiendam, K., *The Art of Acting in Antiquity: Iconographical Studies in Classical, Hellenistic and Byzantine Theatre*, Copenhagen 1992
- Taplin, O., 'The Pictorial Record,' in: CCGT (hierboven §1.1), 69-90
- Trendall, A.D. & Webster, T.B.L., *Illustrations of Greek Drama*, London 1971
- Trendall, A.D. & A. Cambitoglou, *The Red-Figured Vases of Apulia*, 3 vols., Oxford 1978 (RVA); aanvullingen: *First Supplement to RVA*, *Second Supplement to RVA*, BICS Suppl. 42 & 60, London 1983 & 1992
- Webster, T.B.L., *Monuments Illustrating Tragedy and Satyr Play*, BICS Suppl. 20, London 1967

1.7. Receptie, Nachleben

- Burian, P., *Tragedy Adapted for Stages and Screens: The Renaissance to the Present*, in: CCGT (hierboven §1.1), 228-83
- Easterling, P.E., 'From Repertoire to Canon,' in: CCGT (hierboven §1.1), 211-27
- Flashar, H., *Inszenierung der Antike: Das griechische Drama auf der Bühne der Neuzeit 1585-1990*, München 1991
- Goldhill, S., 'Modern Critical Approaches to Greek Tragedy,' in: CCGT (hierboven §1.1), 324-47

- Hamburger, K., *From Sophocles to Sartre: Figures from Greek Tragedy, Classical and Modern*, New York 1969 (Duits origineel 1962)
- Hartigan, K.V., *Greek Tragedy on the American Stage: Ancient Drama in the Commercial Theatre, 1882-1994*, Westport (CT) & London 1995
- Macintosh, F., 'Tragedy in Performance: Nineteenth- and Twentieth-century Productions,' in: *CCGT* (hierboven §1.1), 284-323
- Kelley, H.A., *Ideas and Forms of Tragedy from Aristotle to the Middle Ages*, Cambridge 1993
- MacKinnon, K., *Greek Tragedy into Film*, London & Sidney 1986
- McDonald, M., *Euripides in Cinema: the Heart Made Visible*, Philadelphia 1983
- Pfeiffer, R., *A History of Classical Scholarship*, Oxford 1968
- Reynolds, L. & N. Wilson, *Scribes and Scholars*, 3rd edn Oxford 1991
- Russell, D.A. & M. Winterbottom, *Ancient Literary Criticism*, Oxford 1972
- Taplin, O., *Greek Tragedy in Action*, Berkeley 1978
- Walton, J.M. (ed.), *Living Greek Theatre: a Handbook of Classical Performances and Modern Productions*, New York & Westport (CT) 1987

2. Euripides

- Bruikbare inleidingen zijn:
 - Knox, B.M.W., 'Euripides,' in: *CHCL* I.2 (hierboven §1.1), 64-86
 - Collard, C., *Euripides* (Greece & Rome New Surveys 14), Oxford 1981
 - Latacz, J., 'Euripides,' in: *Einführung in die griechische Tragödie*, Göttingen 1993, 250-383 (met een bespreking van alle bewaarde stukken; *Bacchae*: 293-300)
 - Lesky, A., 'Euripides,' in: *Geschichte der griechischen Literatur*, Bern ³1971, 409-61 (*Bacchae*: 449-52)
 - Burian, P., *Directions in Euripidean Criticism*, Durham (NC) 1985 (enigszins verouderde *status quaestionis*)
- De recente OCT-editie van J. Diggle (*Euripidis Fabulae*, 3 vols., Oxford 1982-1994) bewijst dat een nieuwe tekst niet altijd een betere is. De oude uitgave van G. Murray kan nog steeds met een gerust hart worden gebruikt. Voor een overzicht van de veeldelige (en dure) edities in de Budé- en Teubnerreeks zie Latacz 1993 (zie boven). Commentaren op afzonderlijke stukken bieden regelmatig ook een eigen recensie van de tekst.
- Een overzicht van de (tallose) Nederlandse Euripidesvertalingen vindt men bij P. De Rynck & A. Welkenhuysen, *De Oudheid in het Nederlands* (Baarn 1992), aanvullingen bij Van Erp Taalman Kip 1997 (hierboven §1.1), 152.
- Een uitgebreide bibliografisch overzicht vindt men op pp. 184-8 van *CHCL* I.2. Het recentste overzicht van edities, commentaren en (engelse) vertalingen vindt men in *CCGT*, 357-8. Van het geven een overzicht van de voornaamste studies over Euripides wordt hier afgezien; enkele belangrijke werken vindt men echter in §3.2.

3. Bacchae

3.1. Uitgaven, commentaren, vertalingen

De voornaamste tekstuitgaven zijn:

- Diggle, J., *Euripidis Fabulae*, deel III, Oxford (OCT) 1994 (tekst)
- Murray, G., *Euripidis Fabulae*, deel III, Oxford (OCT) ²1913 (tekst, ook afgedrukt in Dodds 1960)
- Stockert, W., *Euripides, Bacchae*, Stuttgart (Teubner) 1994 (rev. CR 47, 1997, 22-3)
- Kopff, E.C., *Euripides, Bacchae*, Stuttgart (Teubner) 1982 (tekst)

M.b.t. Diggle en Murray zie ook §2 hierboven.

De twee voornaamste commentaren op het stuk zijn:

- Dodds, E.R., *Euripides, Bacchae*, Oxford ²1960 (tekst, commentaar)
- Seaford, R.A.S., *Euripides, Bacchae*, Warminster 1996 (tekst, Engelse vertaling, commentaar).

Dodds drukt de tekst van Murray (maar wijkt hiervan soms af in de commentaar), Seaford biedt een eigen tekst (gebaseerd op die van Diggle, maar met talloze afwijkingen). Beide commentaren gaan uitgebreid in op de godsdienstige aspecten van het stuk, zij het dat Dodds in bepaalde opzichten nogal geda-teerd is. Seaford's commentaar heeft de vertaling als uitgangspunt en is gaat dus op 'filologische' vragen minder uitgebreid in.

De recentste Nederlandse vertaling is:

- Hupperts, C. & W. van Lakwijk, *Euripides, Bakchanten*, in *Het masker van Dionysos*, Amsterdam (Bulkboek) 1989 (vertaling)

Daarnaast zijn te noemen:

- Roux, J., *Euripide, Les Bacchantes*, 2 delen, Paris 1970-1972 (commentaar)
- Rijksbaron, A., *A Grammatical Commentary on Euripides' Bacchae*, Amsterdam 1980 (linguistisch en tekst-kritisch commentaar)
- Esposito, S., *Euripides, Bacchae*, Newburyport 1998 (Engelse vertaling, noten)
- Wecklein, N., *Euripides, Ausgewählte Tragödien: Bakchen*, Leipzig 18##.
- Ebener, D., *Euripides, Tragödien*, 6. Teil: *Iphigenie in Aulis, Die Bakchen, Der Kyklop*, Darmstadt ²1990 (tekst, Duitse vertaling, noten)
- Meagher, R.E., *Euripides, Bakhae*, Wauconda (Illinois) 1995 (vertaling, noten)
- Grégoire, H., J. Meunier & J. Irigoien (edd.) *Euripide, Tome VI.2: Les Bacchantes*, Paris (Budé) 1993 (tekst, Franse vertaling, noten)
- Kirk, G.S., *Euripides, Bacchae*, Englewood Cliffs (N.J.) 1971 (Engelse vertaling, noten)

3.2. Studies

- Arthur, M., 'The Choral Odes of the *Bacchai* of Euripides,' *YCS* 22, 1972, 145-79
- Barrett, J., 'Pentheus and the Spectator in Euripides' *Bacchae*,' *AJPh* 119, 1998, 337-60
- Bierl, A.F.H., *Dionysos und die griechische Tragödie*, Tübingen 1991

- Bremer, J.M., 'De interpretatie van Euripides' *Bacchae*,' *Lampas* 9, 1976, 2-7
- Burkert, W., 'Greek Tragedy and Sacrificial Ritual,' *GRBS* 7, 1966, 87-121
- Buxton, R., 'News from Cithaeron,' *Pallas* 37, 1991, 39-48
- Buxton, R., *Imaginary Greece: the Contexts of Mythology*, Cambridge 1994
- Devereux, G., 'The Psychotherapy Scene in Euripides *Bacchae*,' *JHS* 90, 1970, 35-48
- Dihle, A., 'Der Prolog der *Bacchen* und die antike Überlieferungsphase des Euripidestextes,' *SB Heidelberg, phil.-hist. Kl.* 1981, 2, Heidelberg 1981
- Diller, H., 'Die *Bakchen* und ihre Stellung im Spätwerk der Euripides,' *Abh. Akad. Wiss. Mainz, phil.-hist. Kl.* 1955, 5, Wiesbaden 1955
- Dodds, E.R., 'Euripides the Irrationalist,' *CR* 43, 1929, 97-104
- Dodds, E.R., *The Greeks and the Irrational*, Berkeley & Los Angeles 1951
- Easterling, P.E., 'The End of an Era? Tragedy in the Early Fourth Century,' in: Sommerstein e.a. 1993 (hierboven §1.1), 559-69
- Easterling, P.E., Euripides Outside Athens: a Speculative Note,' *ICS* 19, 1994, 73-80
- Erp Taalman Kip, A.M. van, 'To Be or Not to Be: the Meaning of *Bacchae* 333,' *Mnemosyne* 50, 1997, 596-7
- Evans, A., *The God of Ecstasy: Sex Roles and the Madness of Dionysus*, New York 1988
- Foley, H.P., *Ritual Irony: Poetry and Sacrifice in Euripides*, Ithaca & London 1985
- Gould, J., 'Mother's Day: a Note on Euripides' *Bacchae*,' in: L. Rodley (ed.), *Papers Given at a Colloquium on Greek Drama in Honour of R.P. Winnington-Ingram*, London 1987, 32-9
- Girard, R., *La violence et le sacré*, Paris 1974 (ook uitgegeven als *The Violence and the Sacred*, Baltimore 1977)
- Harder, R.E., *Die Frauenrollen bei Euripides*, Stuttgart 1993
- Henrichs, A., 'Greek Maenadism from Olympia to Messalina,' *HSCP* 82, 1978, 14-60
- Henrichs, A., 'Der rasende Gott: zur Psychologie des Dionysos und des Dionysischen in Mythos und Literatur,' *Antike und abendland* 40, 1994, 31-58
- Hoffmann, R.J., 'Ritual License and the Cult of Dionysus,' *Athenaeum* 67, 1989, 91-115
- Jong, I.J.F. de, *Narrative in Drama: the Art of the Euripidean Messenger Speech*, Leiden 1991
- Kerferd, G., *The Sophistic Movement*, Cambridge 1981
- Lloyd, M., *The Agon in Euripides*, Oxford 1992
- Lonsdale, S., *Dance and Ritual Play in Greek Religion*, Baltimore & London 1993
- Michelini, A., *Euripides and the Tragic Tradition*, Wisconsin 1987
- Murray, G. *Euripides and his Age*, London 1913
- Nicolai, W., 'Zur politischen Tendenz der euripideischen *Bakchen*,' *A&A* 43, 1997, 109-23
- Pieters, J.T.M.F., 'Motieven en patronen in de koorliederen van de *Bacchae*,' *Lampas* 9, 1976, 78-94
- Schlesier, R., 'Meanads as Tragic Models,' in: Carpenter & Faraone 1993 (zie §1.1), 89-114
- Seaford, R.A.S., 'Dionysiac Drama and the Dionysiac Mysteries,' *CQ* 31, 1987, 252-75
- Seaford, R.A.S., 'Pentheus' Vision,' *CQ* 37, 1987, 76-8
- Seaford, R.A.S., 'Dionysus as Destroyer of the Household: Homer, Tragedy and the Polis,' in: Carpenter & Faraone 1993 (zie §1.1), 115-46
- Segal, C., *Dionysiac Poetics and Euripides' Bacchae*, 2nd edn. Princeton 1997 (orig. 1982)
- Segal, C., *Euripides and the Poetics of Sorrow*, Durham (NC) & London 1993
- Seidensticker, B., 'Comic Elements in Euripides' *Bacchae*,' *AJPh* 99, 1978, 303-20
- Seidensticker, B., 'Pentheus,' *Poetica* 5, 1972, 35-63
- Seidensticker, B., 'Sacrificial Ritual in the *Bacchae*,' in: G.W. Bowersock e.a. (edd.), *Arctouros: Hellenic Studies Presented to Bernard M.W. Knox*, Berlin 1979, 181-90
- Sicking, C.M.J., 'Enkele opmerkingen over dichterlijke stijl n.a.v. de *Bacchae* van Euripides,' *Lampas* 8, 1975, 248-66
- Straten, F.T. van, 'Archeologische bijdrage tot de bestudering van Euripides' *Bacchae*,' *Lampas* 9, 1976, 51-77
- Straten, F.T. van, 'Assimilatie van vreemde goden,' *Lampas* 9, 1976, 42-50
- Verdenius, W.J., Notes on Euripides' *Bacchae*,' *Mnemosyne* 15, 1962, 337-63
- Versnel, H.S., 'Pentheus en Dionysus: religieuze achtergronden en perspectieven,' *Lampas* 9, 1976, 8-41
- Versnel, H.S., *Inconsistencies in Greek and Roman Religion, I: Ter unus, Isis, Dionysus, Hermes*, Studies in Greek and Roman Religion 6, Leiden 1990 (pp. 96-205)
- Waszink, J.H., 'Enige beschouwingen over Erasmus als vertaler van Euripides,' *Lampas* 3, 1970-1, 23-40
- Webster, T.B.L., *The Tragedies of Euripides*, London 1967
- Winnington-Ingram, L., *Euripides and Dionysus: an Interpretation of the Bacchae*, Cambridge 1948 (reprinted Amsterdam 1969; London 1997)
- Zuntz, G., *The Political Plays of Euripides*, 2nd edn Manchester 1963 (oorspr. 1955)

4. Drama-theorie

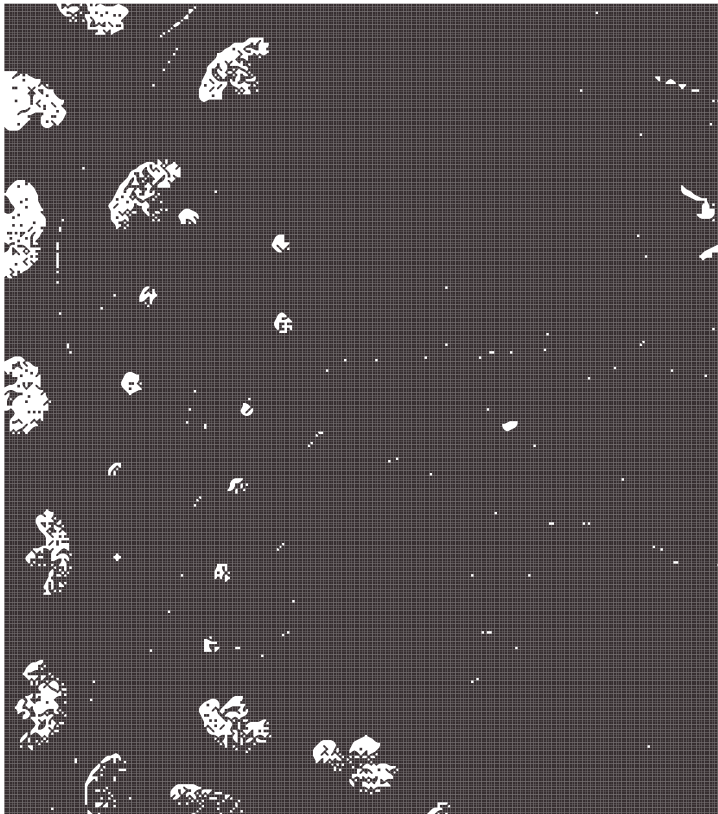
- Asmuth, B.: *Einführung in die Dramenanalyse*, Stuttgart 1990³ (1980)
- Bain, D., *Actors and Audience*, Oxford 1977
- Bergh, H. van den, 'In leunstoel of schouwburgzaal: een werkings-esthetische benadering van het genreprobleem,' in R.T. Segers (ed.), *Receptie-esthetika: grondslagen, theorie en toepassing*, Amsterdam z.j. (1978), 49-73
- Bergh, H. van den, 'Net echt, maar niet heus: een onderzoek naar spannende werking,' in id., *De last van leugens*, Amsterdam 1991, 65-84
- Bergh, H. van den, 'De poppenspeler en zijn marionetten: over retorische manipulatie in het drama,' in id., *De last van leugens*, Amsterdam 1991, 178-96
- Bremer, J.M., 'Hoe bestudeert men een toneeltekst?' *Lampas* 4, 1971, 159-69
- Fischer-Lichte, E., *Semiotik des Theaters*, Band 1-3, Tübingen 1994 (oorspr. 1983).

- Ley, G., 'Performance Studies and Greek Tragedy,' *Eranos* 92, 1994, 29-45
 - Oranje, H., 'Een theorie van de handelingsaspecten in het drama,' *Lampas* 8, 1975, 230-7
 - Pfister, M., *Das Drama: Theorie und Analyse*, München 81994 (oorspr. 1988)
 - Styan, J.L., *Drama, Stage and Audience*, Cambridge 1975
- Addenda**
- Bouvrie, S. des, 'Euripides' *Bacchae* and Maenadism,' *C&M* 48, 1997, 75-114
 - Carpenter, T.H., *Dionysian Imagery in Fifth-Century Athens*, Oxford 1997
 - Conacher, D., *Euripides and the Sophists: Some Dramatic Treatments of Philosophical Ideas* (review: Michael R. Halleran, *Phoenix* 54, 2000).
 - Croally, N.T., *Euripidean Polemic: The Trojan Women and the Function of Tragedy*, Cambridge 1994
 - Dobrov, G.W., *Figures of Play: Greek Drama and Meta-fictional Poetics*, Oxford 2001.
 - Diggle, J., *Euripidea*, rev. R. Renehan, *CPh* 93, 1998, 161-91 & 249-70
 - Diggle, J., *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Oxford 1998
 - Edmunds, L., *Theatrical Space and Historical Place in Sophocles' Oedipus at Colonus*, Lanham (Rowman & Littlefield) 1996
 - Gould, J., 'Mothers' Day: A Note on Euripides' *Bacchae*,' *Papers given at a Colloquium on Greek Drama in Honour of R. P. Winnington Ingram* (Hellenic Society Supplementary Papers, 15), London, 1987, 32-9. Reprinted in: *Myth, Ritual, Memory, and Exchange: Essays in Greek Literature and Culture*, Oxford 2001.
 - Miller, M.C., *Athens and Persia in the Fifth Century BC: A Study in Cultural Receptivity*, Cambridge 1997.
 - Morwood, J. (tr.), *Euripides Iphigenia among the Taurians, Bacchae, Iphigenia at Aulis, Rhesus*, Oxford 1999.
 - Wiles, D., *Tragedy in Athens: Performance Space and Theatrical Meaning*, Cambridge 1997

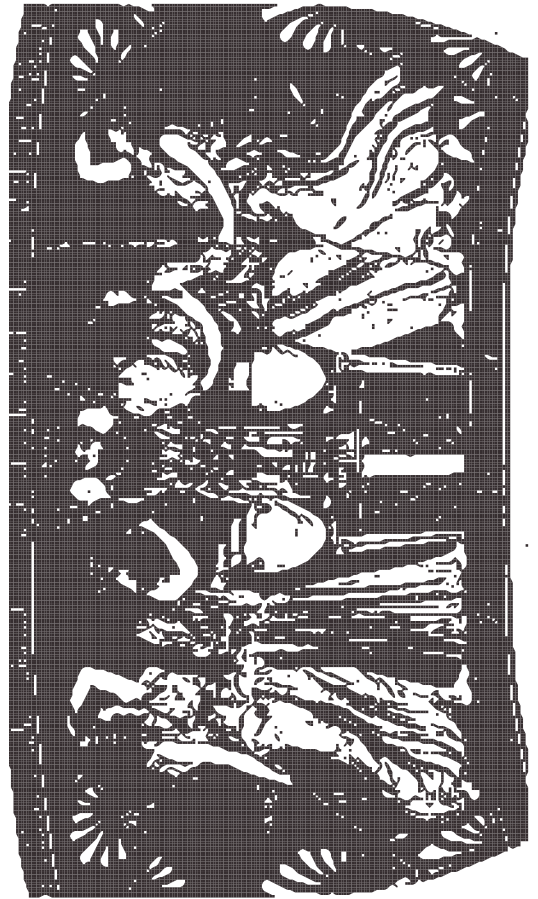
afbeelding 1

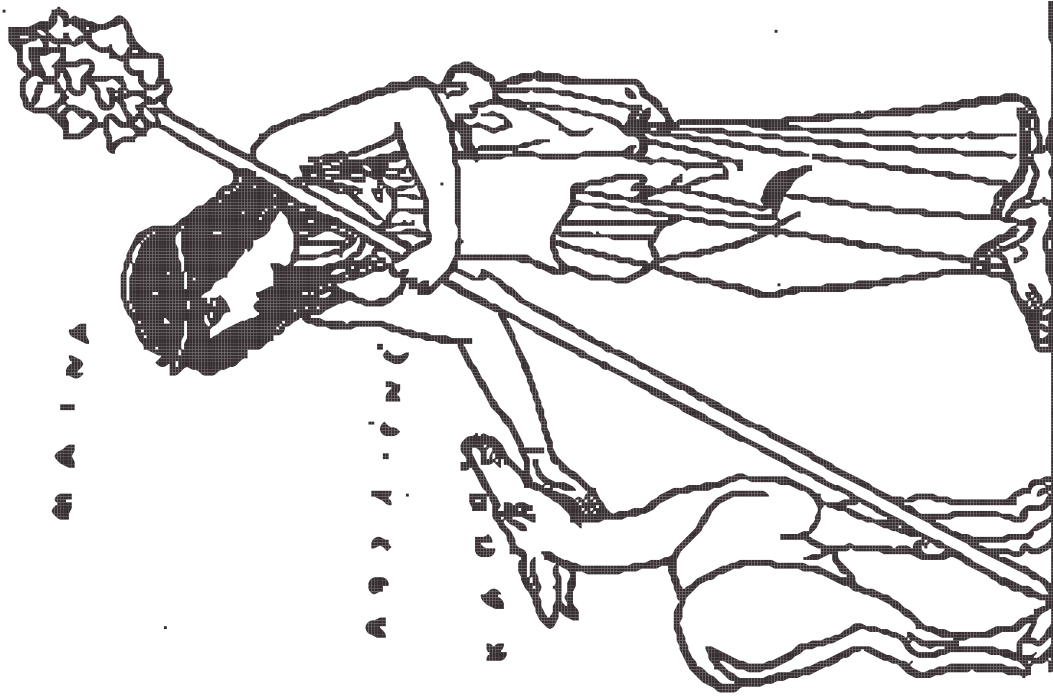
afbeelding 2

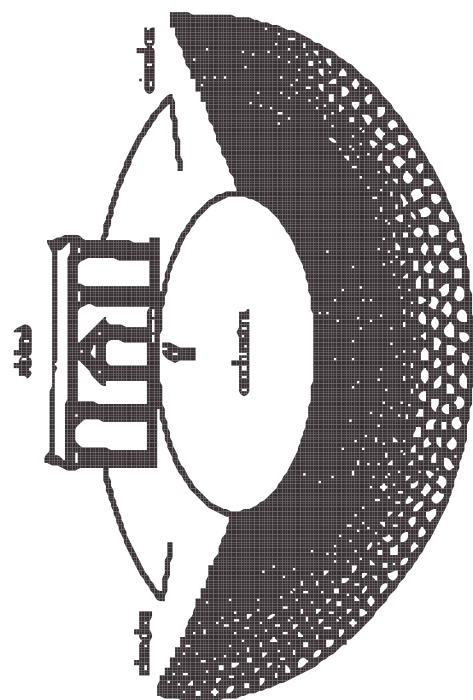
afbeelding 3

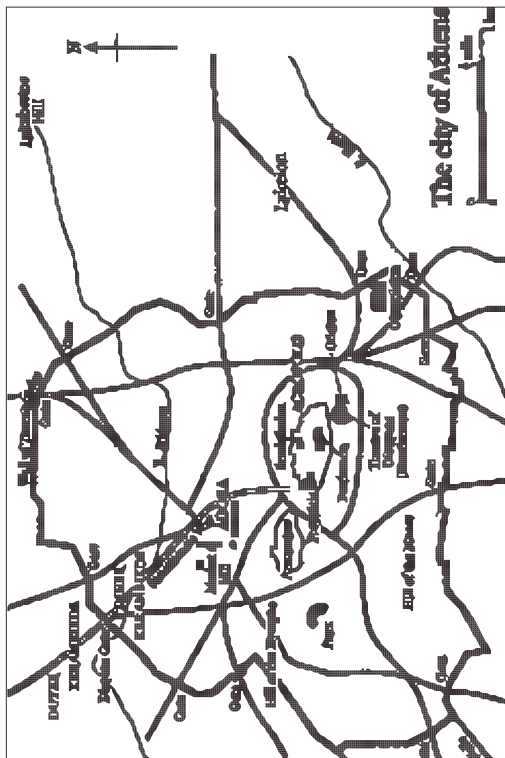
afbeelding 4

afbeelding 5

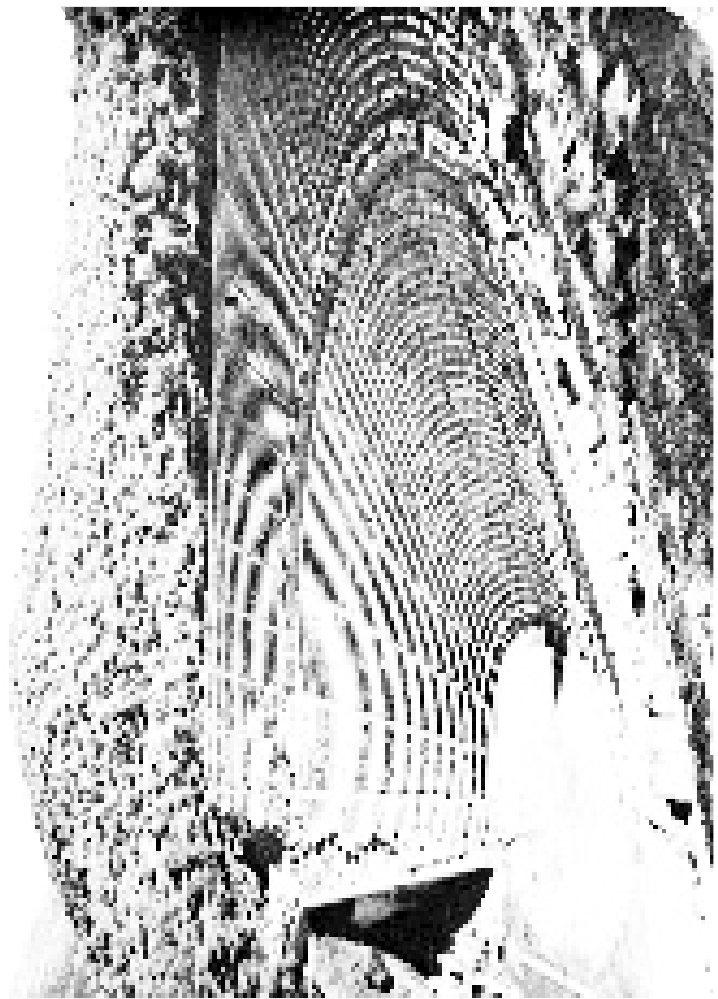
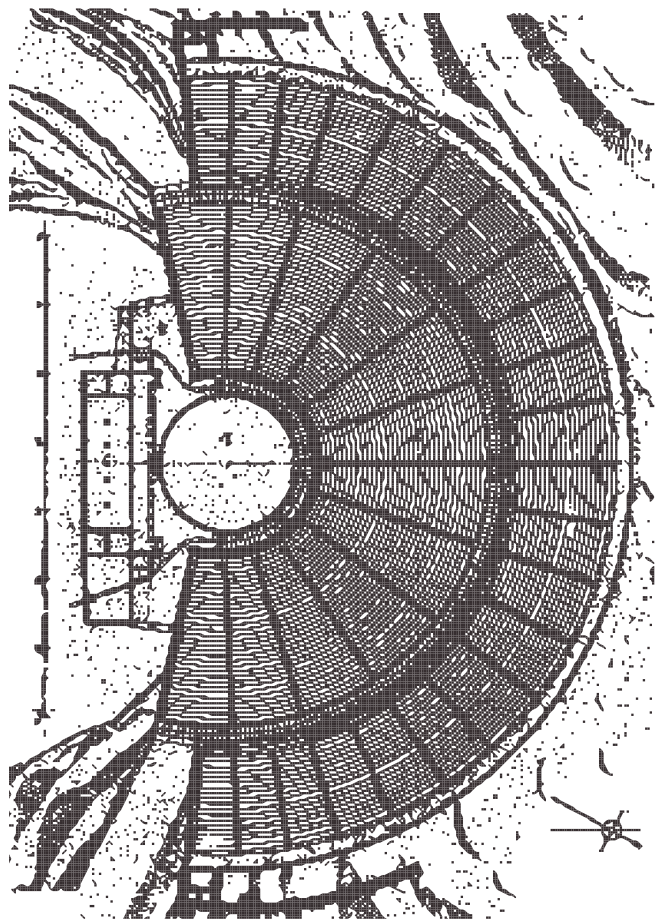

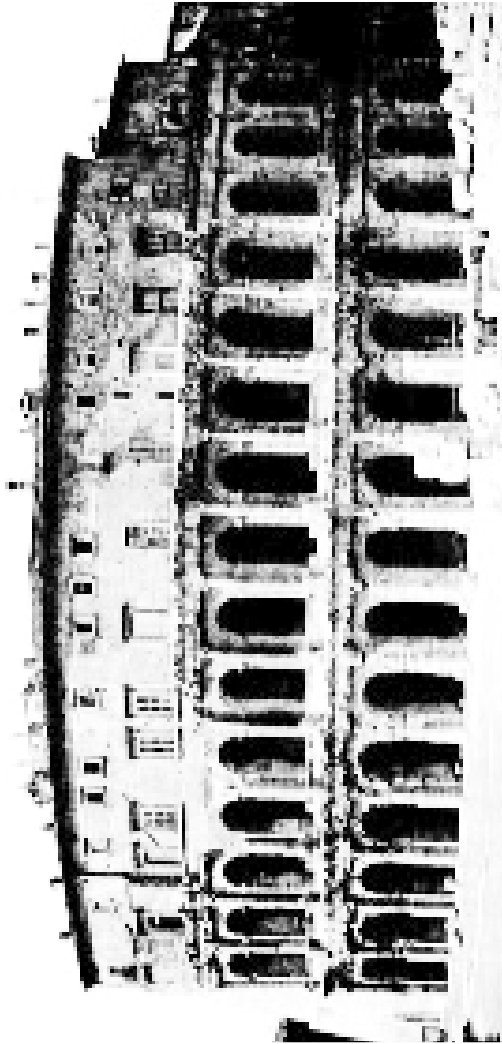
Afbeelding 1: Globale reconstructie Dionysos-theater te Athene, midden 5e eeuw.

Afbeelding 2:
Athene.

Afbeelding 3A/B: Theater van Epidauros (Hellenistisch theater, 4e eeuw v. Chr.)

Afbeelding 4: Theater van Marcellus, Rome.

Afbeelding 5: *Scene frons* van het theater van Sabathra (kl.-Azië, Romeinse tijd).

Afbeelding 6:
Aulites met leden van
een komediekoor.

Afbeeldingen 7-8: Acteurs met
tragediemaskers en toneelkostuum.

